

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 7, Sayı/Issue 14, Mayıs/May 2025, ss. 463-490.

Geliş Tarihi–Received Date: 09.12.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 11.03.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

OSMANLI İSTANBUL’UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

<https://doi.org/10.53718/gttad.1598576>

METİN MENEKŞE*

ÖZ

Farklı sebeplerle Osmanlı coğrafyasına seyahat eden insanlar, bu seyahatleri esnasında Osmanlı dünyasını ve insanlarını tanımışlar, edindikleri bilgileri, deneyimlerini *seyahatname* adı altında kaleme almışlardır. Böylece seyyahların yüzyıllar öncesine dayalı gözlemleri günümüze kadar taşınabilmiştir. Bir başka deyişle seyyahlar, tanıklık ettiği toplum ile günümüzün okurları arasında bir köprü vazifesi görmüşlerdir. Kaleme aldıkları seyahatnameler ise, tarihi kaynak değeri taşımakla birlikte arşiv belgeleri, günlükler, yazışmalar ve mektuplar gibi tarihçinin bilgi dünyasını zenginleştirmektedir. Bu eserler, tarih araştırmalarında birincil derecede olmasa da ötekinin dışarıdan nasıl görüldüğünün anlaşılması bakımından dikkate alınması gereken kaynaklar arasında yer almaktadır.

Osmanlı coğrafyasını ziyaret eden yabancı seyyahların üzerinde durdukları önemli konulardan biri, bu coğrafyada uzun yıllar etkisini hissettiren afetler olmuştur. Nitekim bunlara salgınlar, depremler, seller ve yangınlar örnek verilebilir. Bu çalışma kapsamında ele alınan yangınlar, bir tehdit unsuru olarak yüzyıllarca halkın ve devletin bilinçaltını oldukça meşgul etmiştir. Bu durum seyyahların da dikkatini çekmiş ve eserlerinin İstanbul’la ilgili bölümünde yangınlardan çoğunlukla bahsetmişlerdir. İstanbul merkezinde çok sık görülen bu yangınların nedenlerine, tahribatına, insanlar üzerindeki etkisine ve alınan bazı tedbirlere yer vermişlerdir. Yangınlar karşısında Osmanlı yetkililerinin ve halkının nasıl bir yaklaşım sergilediğini de aktarmışlardır. Seyyahların aktarmış olduğu bilgilerden hareketle bu çalışmada, “İstanbul’da çok sık görülen yangınların nedenleri nelerdir?”, “Yangınlar karşısında ne gibi tedbirler alınmış ve alınan bu tedbirler ne ölçüde yeterli olmuştur?” ve “Yangın söndürme çalışmalarında görevliler sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirmişlerdir?” gibi sorulara yabancı seyyahların gözünden yanıt verilmesi amaçlanmıştır. Bunu yaparken de nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve bu kapsamda doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Veri kaynağı olarak, farklı tarihlerde İstanbul’a ziyarette bulunan kırk beş seyyahın gözleminden istifade edilmiş ve ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak için elde edilen verilerin incelenmesi ve yorumlanmasına çalışılmıştır. Böylece, farklı yüzyıllara ait seyahatname örnekleri kullanılarak zaman içerisinde yangınlarla mücadele konusundaki değişimin gözlemlenmesi, olumlu veya olumsuz ortaya çıkan gelişmelerin incelenmesi, alınan tedbirlerde ulaşılan sonuçların ne ölçüde değişiklik gösterdiğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İstanbul’u, Yabancı Seyyahlar, Yangınlar, Nedenler, Tedbirler.

OBSERVATIONS OF FOREIGN TRAVELERS ON FIRES IN OTTOMAN ISTANBUL: REASONS, INFORMATION PROCEDURES AND PRECAUTIONS TAKEN

ABSTRACT

People who traveled to the Ottoman geography for different reasons got to know the Ottoman world and its people during their travels, and wrote down the information and experiences they gained under the name of travelogues. Thus, the observations of travelers dating back centuries have been carried to the present day. In other words, travelers served as a bridge between the society they witnessed and today’s readers. The travelogues they

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muğla/TÜRKİYE, E-Posta: m.menekse@mu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1192-3161.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

wrote, on the other hand, have the value of historical sources and enrich the historian's world of knowledge like archival documents, diaries, correspondence and letters. Although these works are not primary in historical research, they are among the sources that should be taken into consideration in terms of understanding how the other is seen from the outside.

One of the most important issues emphasized by foreign travelers who visited the Ottoman geography was the disasters that affected this geography for many years. As a matter of fact, epidemics, earthquakes, floods and fires can be given as examples. Fires, which are discussed within the scope of this study, have occupied the subconscious of the people and the state for centuries as an element of threat. This situation also attracted the attention of travelers and they mostly mentioned fires in the sections of their works about Istanbul. They included the causes of these fires, which were very common in the center of Istanbul, their destruction, their effects on people and some of the measures taken. They also described how the Ottoman authorities and the people reacted to the fires. Based on this information provided by the travelers, this study aims to answer the questions such as “What are the causes of the frequent fires in Istanbul?”, “What measures were taken against the fires and to what extent were these measures sufficient?” and “To what extent did the officials fulfill their responsibilities in fire extinguishing efforts?” through the eyes of foreign travelers. In doing so, qualitative research method was used and in this context, document analysis technique was utilized. The observations of forty-five travelers who visited Istanbul on different dates were used as a data source, and the data obtained was analyzed and interpreted in order to create an understanding of the relevant subject. Thus, it is aimed to observe the changes in the fight against fires over time, to examine the positive or negative developments, and to evaluate the extent to which the results achieved in the measures taken have changed by using travelogues from different centuries.

Keywords: Ottoman Istanbul, Foreign Travelers, Fires, Causes, Precautions.

GİRİŞ

Avrupalıların Türklerle olan ilişkileri çok uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Batı'yı temsil edenler, hiç değilse Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren farklı sebeplerle Osmanlı coğrafyasına seyahat etmişler, bu seyahatleri esnasında Osmanlı dünyasını ve insanlarını tanımışlar ve edindikleri bilgileri yazıya dökmüşlerdir. Bu anlamda tarihçiler, seyahatname yazarları, Osmanlı'da gündelik hayatı, siyasi mekanizmayı, kültürel ve sosyal hayatı gözlemlemişler ve Türklük konusunda günümüze kadar gelen birtakım görüşler oluşturulmasını sağlamışlardır. Tarihin çeşitli dönemlerinde Avrupa'nın Türklere karşı tutumu, Osmanlı Devleti'nin kazandığı zaferlere bağlı olarak değişmiştir. Öte yandan her ülkenin Osmanlı Devleti ile kurduğu bire bir ilişkiler de onların Türk imgesini oluşturmuş, hatta her ülkenin farklı kesimlerinden olan insanlar arasında aynı zaman diliminde farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Avrupa tarihinde ve coğrafyasında bütünsel bir Türk imgesinden söz etmek güçtür.¹

Seyyahlar, gezi boyunca engin bir merak duygusu ile gezmişler ve çeşitli notlar almışlardır. Onlar için seyahat etmek başlı başına bir amaç olmuştur. Seyyahlar için, seyahatin bütün tehlike ve zorluklarını göze alıp yola koyulmanın birden çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler arasında, bazen merak, bazen macera duygusu, bazen keşif, bazen de keşif duygusu tetiklemiştir.² Hatta bazı seyyahlar için *geziye çıkmak yaşamaktır. İşte o zaman yaşam canlanmakta, zenginleşmekte ve insan bir pelikan gibi kendi kanyla değil doğayla beslenmektedir.*³

Çeşitli sebeplerle maceralı bir yolculuğa çıkan seyyahlar, şahsi gözlemlerini ve bizzat yaşadıklarını aktarmakla birlikte kaynaklardan okuduklarını, ikinci ve üçüncü kişilerden duyduklarını ve öğrendiklerini de kayda almayı ihmal etmemişlerdir. Bu kişiler bilgi aldıkları her türlü materyale notlarında yer vermişler; Avrupa'ya dair haber veren Türkçe ve yabancı gazeteleri, memleketlerinden kendilerine veya arkadaşlarına gelen mektuplar gibi iletişim amacıyla kullandıkları her şey kaynaklarını oluşturmuştur. Seyyahlara ait eserlerin çoğunda bu özelliklere rastlanır. Dolayısıyla farklı dönemlerde Osmanlı başkentini ziyaret eden seyyahlar ve onların eserleri bizim için önemlidir. Payitahtın gündelik hayatı, saraya yapılan ziyaretler, devlet görevlileri, matbuat, yangınlar, savaşlar ve çatışmalar, salgın hastalıklar, azınlıklar, cemiyetler, ticari faaliyetler gibi çeşitli konulara dair bilgi edinmek mümkündür. İmparatorluğun Balkanlar, Anadolu ve Arap coğrafyasına ilgi duyan her okur ve araştırmacı, dışardan bir bakış açısıyla önemli gözlemlere, analizlere ve ayrıntılara erişebilmektedirler.

Seyahatnameler, bir seyyahın gezileri sırasında tutmuş olduğu notların ve seyahat hatıralarının bir araya getirilmesiyle oluşan eserlerdir. Sözlükte, *suyun yeryüzünde sürekli akması* anlamındaki Arapça *seyh* kökünden türeyen *seyâhat* (siyâha) *yürüme, gitme; insanların arasını bozmak için ortalıkta dolaşma; kendini ibadete verip*

¹ Nazan Aksoy, *Rönesans İngiltere'sinde Türkler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. VII-VIII.

² İbrahim Şirin, “Seyahatnamelerin Sosyo- Ekonomik, Sosyo-kültürel ve Düşünce Tarihi Yazımındaki Yeri ve Önemi”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.14, 2012, s. 103.

³ Knut Hamsun ve Hans Christian Andersen, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*, çev. Banu Gürsaler-Syvertsen, YKY Yayınları, İstanbul 2024, s. 83.

ruhban hayatı yaşamak için yeryüzünde gezip dolaşma şeklinde açıklanırken, suyun yeryüzünde akması gibi yolculuk edene de yeryüzünde gezip dolaştığı için *sâih* veya *seyyâh* denilmiştir.⁴

Seyahatnameler, seyyahın ziyaret ettiği yerler, o yerin coğrafi ve idari yapısı, o yörede yaşayan halkın gelenek ve görenekleri, yaşayış tarzları, sosyo-kültürel ve ekonomik hayatları hakkında çeşitli bilgiler vererek geçmişe farklı bir pencere açmaktadır.⁵ İnsan hayatının pek çok kesitine dair detaylı veriler sunarak karanlıkta kalan noktaların aydınlatılmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle sosyal ve kültürel yaşama dair bilgiyi elde etmede, mühimme defterleri, kanunnameler, kadı sicilleri gibi arşiv malzemelerinin yanı sıra görgü tanıklarının hatıratları, mektupları ve günlükleri de tamamlayıcı bir rol oynamaktadır.⁶ Bu anlamda seyahatnameler, *bilginin çoğaltılmasına, çeşitlendirilmesine* katkı sağlamakta, resmi kaynakları besleyici bir özellik taşımaktadır.

Seyahatnameler, bilimsel bir çalışmayı, resmî belgelerin çizdiği sınırlardan biraz uzaklaştırarak daha canlı veya renkli bir hale getirebilmektedir. Hatta resmî belgelerde bahsedilmeyen, bahsedilmek istenmeyen veya bahsedilmesine ihtiyaç duyulmayan olayların farklı yorumlarına da seyahatnamelerde rastlanabilmektedir.⁷ Dolayısıyla seyyahlar vasıtasıyla, dönemin arka sokaklarına girebilmek, buralarda dolaşmak ve çeşitli gözlemler elde etmek mümkün olabilmektedir.

İnsanlık tarihinin belli bir zaman dilimine tanıklık etme işlevini yerine getiren seyyah, aynı zamanda tanıklık ettiği toplum ile günümüzün okurları arasında da bir köprü vazifesi görmektedir. Dolayısıyla bu köprüyü tümüyle yok saymak mümkün değildir. Burada önemli olan husus, eserlerin, bir kritiğe tabi tutularak incelenmesidir. Nitekim *Akyıldız*'ın da deyimiyle, tarihçi, bir ressam gibi hareket etmekte ve bir resim ortaya koymaktadır. Bu resmin hatlarını ve renklerini meydana çıkarabilecek herhangi bir veri kullanılabilmektedir. Bu bir şiir, bir edebi metin, bir giysi, bir arşiv vesikası, bir hatıratındaki birkaç bilgi kırıntısı vs. olabilir. Resmi netleştirilen bu verilerin hepsi de kabul edilebilmektedir. Fakat burada önemli olan husus, mutlaka bir kritiğe tâbi tutulmasıdır.⁸

Seyahatnamenin kendisi kadar, yazarının da incelenmesi, mensubu olduğu kültürel çevre ve zamanın da iyi bilinmesi gerekmektedir.⁹ Zira seyahatnameleri yazarların peşin hükümleri olabileceği için yazılanların yüzde yüz doğru olmayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ihtimal ve eserin yazıldığı dönem ile seyyahın eğitim durumu, kültürü de göz önünde bulundurularak seyahatnamelerin değerlendirilmesi daha sağlıklı olmaktadır.¹⁰

Bu çalışmada, farklı tarihlere ait seyahatnamelerden hareketle İstanbul yangınlarıyla mücadele üzerine bir inceleme yapılmıştır. Özellikle İstanbul yangınlarının ortaya çıkış sebepleri, haber verilme usulleri, alınan bazı tedbirler ve insanlar üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Farklı yüzyıllara ait seyahatname örnekleri kullanılarak zaman içerisinde yangınlarla mücadele konusundaki değişimin gözlemlenmesine çalışılmıştır. Olumlu veya olumsuz ortaya çıkan gelişmelerin incelenmesi, alınan tedbirlerde ulaşılan sonuçların ne ölçüde değişiklik gösterdiğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Devletin ve ilgili görevlilerin dönemlere göre nasıl bir yaklaşım sergilediği ve halkın bu konudaki tutumu da ayrıca ele alınmıştır. Böylece tarihsel süreçte İstanbul yangınları ile mücadelede ortaya çıkan değişim, dönüşüm ve ulaşılan sonuçlar ortaya konulmuştur.

1. Osmanlı İstanbul'u ve Büyük Yangınlar

18. yüzyılın sonundan itibaren seyahat modasının Avrupa elitleri arasında günden güne yayıldığı ve İstanbul'un *Grand Tour/Büyük Tur* olarak tanımlanan rotanın bir parçası haline geldiği bilinmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise İstanbul, Batılılar için başlı başına bir ilgi odağı haline gelmiştir. Bu bakımdan seyahatname türü o yıllarda oldukça popüler bir edebi tür haline gelmiş ve İstanbul hakkında onlarca seyahatname kaleme alınmıştır. Hatta Edmondo De Amicis'in "İstanbul" kitabının yayınlanan son baskısı için bir önsöz yazan Umberto Eco, *İstanbul seyahatnamelerinin ayrı bir edebi tür olarak görülmesi gerektiğini* iddia etmiştir.¹¹

Çeşitli sebeplerle İstanbul'u ziyaret eden pek çok Batılı seyyah da şehrin ihtişamı karşısında hayranlığını gizleyememiştir. Bunlara bazı örnekler vermek gerekirse, 1671'de İstanbul'a gelen Fransız seyyah Jean Chardin,

⁴ Mustafa Çağrıcı, "Seyahat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 7.

⁵ Özgür Yılmaz, "Mahalli Tarihin Kaynağı Olarak Seyahatnameler: Örnek Çalışmalar, Yöntem ve Yaklaşımlar", *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, Ed. M. Çağatay Özdemir, Yunus Emre Tekinsoy, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2016, s. 21.

⁶ Gürsoy Şahin, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2017, s. 32.

⁷ Nida N. Nalçacı, "İstanbul'un Tarihsel Kaynakları Olarak Seyahatnameler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 16/8, 2010, s. 525-526.

⁸ Ali Akyıldız, *Yapay Tarihin Esirleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 120. *Akyıldız*, başka bir çalışmasında, seyahatname metinlerine karşı temkinli olmak ve eleştirel yaklaşmak gerektiğini vurgularken, takip edilmesi gereken yöntem için; *araştırmacıların, hiçbir veri kaynağını kategorik olarak dışlamaksızın ve mevcut verilere fazla güvenmeksizin, bütün verileri mukayese edip ortak noktalarına yoğunlaşarak eleştirel bir yaklaşımla yol almalarının isabetli bir yöntem olacağını* belirtmiştir. Bkz. Ali Akyıldız, "Haremi ve Hanedanı Yazmak: Tespitler, Problemler, Teklifler", *Osmanlı Tarihciliğine Yön Veren Konuşmalar*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 161-153.

⁹ İlber Ortaylı, "19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyahatnameleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 3/47, 1992, s. 271; Nalçacı, *agm*, s. 524.

¹⁰ Şahin, *age*, s. 23.

¹¹ Edmondo de Amicis, *İstanbul*, çev. Sevinç Tezcan Yanar, Pegasus Yayınları, İstanbul 2009, s. 7.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

eşsiz manzarasıyla dünyada bu denli güzel bir yer olamayacağını¹² belirtmiştir. 1794'te İstanbul'a atanan Fransız elçisi Choiseul-Gouffier'in maiyetinde rahip olarak görevlendirilen Guillaume Martin, *bu büyük kent, önemli konumu ve göz kamaştırıcı durumuyla Osmanlı Devleti'ni paylaşmak isteyen büyük güçlerin de göz diktiği bir yer olmuştur. Doğa, avantajlı konumu ve Avrupa'nın her tarafıyla kolayca bağlantı sağlayabilmesi açısından sanki burasını dünyanın merkezi olmaya adanmıştır.*¹³ şeklinde övgü dolu sözlerle yer vermiştir. Doktor William Wittman, 14 Haziran 1799'da gördüğü İstanbul'u, ilk etapta uçsuz bucaksız bir amfi tiyatroya benzetmiştir. Şehrin manzarasıyla ilgili olarak *hiçbir şey İstanbul'un ve dolaylarının dış görünüşü kadar görkemli, güzel ve tablo gibi olamaz.*¹⁴ demiştir. 1814 yılı 9 Ağustos'unda İstanbul'a gelen Polonyalı Kont Edward Raczynski de İstanbul için, *yalnız sanatkarın gözünde tek ve emsalsiz olarak görünmekle kalmıyor, ayrıca bir devlet adamına da dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan tabiat güzelliklerini veriyor.*¹⁵ ifadesinde bulunmuştur. 1 Eylül 1849 tarihinde İstanbul'a giriş yapan İngiliz mizah ustası Albert Richard Smith de şehrin manzarasını şu ifadelerle anlatmıştır: *Sarayburnu'nu dolanıp yavaşça Haliç'e süzıldüğümüzde benzersiz güzelliğiyle hayret ve hayranlık uyandıran manzara bütün muhteşemliğiyle net bir şekilde ortaya çıktı. Balondan Londra'yı izlediğim bir gece dışında şimdiye kadar hiç bu kadar tuhaf hissetmemiştim.*¹⁶

Lady Hornby, 1855 yılında geldiği İstanbul karşısında hayran kalmış, coğrafyasını, manzarasını büyük bir övgüyle anlatmış ve burada gördüklerini ülkesine döndükten sonra da rüyasında görmeyi dilemiştir:

“Belki İngiltere'ye döndüğümde, Boğaz'la kadim Marmara Denizi'nin birleştiği bu yeri rüyamda yeniden görebilirim; neredeyse dalgalarla yükseliyormuş gibi görünen servi ağaçlarıyla çevrili, bütün ülkelerin gemilerinin geçtiği İstanbul'un güzelliğini; Prens Adaları'nı ve uzakta külrengi bulutları andıran gölgeli Uludağ'ı; öte taraftaysa yine denizden yükseliyormuş gibi görünen Pera'yla Galata Kulesi'ni ve büyük mezarlığın hüznünü koyu yeşil ağaçlarını yeniden görebilirim.”¹⁷

Lady Hornby, Avrupa ve Asya kıyılarının birleştiği, koyu mavi dalgaların ortasında kelimelerle tarif edilemeyecek kadar güzel ve pitoresk bir şehir olan İstanbul için, akla gelen ilk düşüncenin; *iyi bir rejim buradan tüm dünyaya yol gösterebilir yahut tüm dünyayı yönetebilir* olduğunu da belirtmiştir.¹⁸

20. yüzyıl başında İstanbul'u ziyaret eden Corci Zeydan'a göre İstanbul üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan ikisi Avrupa yakasıdır. Güneyde İstanbul, kuzeyde Pera (veya Beyoğlu) vardır. Bunlardan Pera, halkının çoğu yabancıardan oluşan bir semtten ibarettir. İstanbul ile Pera arasını iki köprü birbirine bağlamaktadır. Bunlardan birisi eski Galata Köprüsü diğeri Batı yönünde bulunan bir köprüdür. Haliç'in iki yakasında birbirine yakın istasyon durumunda yerler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları İstanbul, bazıları Pera (Beyoğlu) tarafındadır. En önemlileri aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.¹⁹

İstanbul Yakası	Pera Yakası
Cibali	Galata
Ayakapı	Kasımpaşa
Fener	Aynalıkavak
Balat	Hasköy
Ayvansaray	Piripaşa
Eyüp	Halıcıoğlu

Tablo 1. 20. Yüzyılın Başında İstanbul'un Önemli Semtleri

İstanbul'daki yapılar kıyıdan tepenin zirvesine kadar birbiri arkasında yer almaktadır. Yapılar arasında meşe, çam, çınar ağaçları yer almaktadır. İnsanlar yerleşim mekânı olarak buraya gelip bu ağaçların arasına saraylar ve küçük evler yapmışlardır. Evlerin üst kısmı ahşap, damları kiremittendir. Ahşap yapılması, bu kısımların taştan yapılmaması deprem tehlikesinden uzak olmak için bilerek tercih edilmiştir. Fakat bu tarzın tercih edilmesiyle de yangın tehlikesine düşmüştür.²⁰ Bu tehlikeye rağmen evlerin ahşaptan yapılmasına devam edilmiştir. Geleneğin ve mütevazî yaşamın da etkili olduğu bu tercihte; ahşap yapıların maliyetinin azlığı, hızlı bir şekilde inşa edilmesi, sağlığa uygunluğu ve depreme dayanıklı olması gibi insanları cezbeden yönleri de etkili olmuştur.²¹

¹² Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran, 1671-1673*, çev. Ayşe Meral, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 91.

¹³ Guillaume Martin, *İstanbul'a Seyahat*, çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul 2007, s. 81.

¹⁴ William Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801*, çev. Belkis Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011, s. 8.

¹⁵ Edward Raczynski, *1814'de Dersaadet ve Çanakkale'ye Seyahat*, çev. Kemal Turan, Köprü Kitapları, İstanbul 2019, s. 25.

¹⁶ Albert Richard Smith, *İstanbul'da Bir Ay*, çev. Mehmet Şerif Erkek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 55-56.

¹⁷ Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, çev. Kerem Işık, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 72.

¹⁸ Hornby, *age*, s. 34.

¹⁹ Corci Zeydan, *İstanbul'a Seyahat*, çev. Mustafa Özcan, Önsöz ve Notlar: Muhammed Harb, Ark Kitapları, İstanbul 2012, s. 34-39.

²⁰ Zeydan, *age*, s. 41.

²¹ Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 355; Ü. Filiz Bayram, “On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Vekayinamelerinde İstanbul Yangınları”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/20 (Güz 2019), s. 340.

Resim 1. Pera, 1856²²Resim 2. Pera Sokakları, 1875²³

Her biri birer sanat eseri olan yapılar, sıklıkla ortaya çıkan yangınlardan, zaman zaman da afetlerden geniş çapta zarar görmüştür. Bu anlamda *İstanbul'un*, özellikle yangınlardan acı çekmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Pera, Eyüp, Galata ve Üsküdar'da ciddi tahribata yol açan yangın felaketleri, maddi ve manevi anlamda büyük zararlar ortaya çıkarmış, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.²⁴ Yangınlar, İstanbul'da o kadar çok tahribat ve yıkıma yol açmıştır ki *Edirne sudan, İstanbul ateşten batacak!* deyiimi halk arasında sık sık kullanılır olmuştur.²⁵ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye* adlı eserinde, yangın için, *ahşap binalı İstanbul'un lâzım-ı gayr-ı mefârıkı ve tarihi belasıdır*²⁶ demiştir.

1550'lerde Osmanlı topraklarını gezen Alman Hans Dernschwam, 8 Aralık 1554'te güneşin doğmasına üç saat kala İstanbul'da büyük bir yangın çıktığından bahsetmektedir. Yangın, yağ eritmeye çalışan bir adamın bulunduğu bir dükkânda başlamıştır. Ayasofya'nın karşısında 1.000 küçük ahşap dükkânla bir vakfa ait bir sürü

²² Üreten; James Robertson & Felice Béato, 1856, Beyoğlu, İstanbul, SALT Araştırma, Erişim: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194222>, 26.05.2024, sa. 16:50.

²³ Üreten: Guillaume Berggren, 1875, Beyoğlu, İstanbul, SALT Araştırma, Erişim, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194264>, 26.05.2024, sa. 16:55.

²⁴ Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler*, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul 1963, s. 328. Osmanlı dönemi İstanbul yangınları için ayrıca bkz. Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı*, C. 5, Ankara 1999, s. 687-699; Kemalettin Kuzucu, *Bâbü'lî Yangınları ve Sosyo-ekonomik Etkileri (1808-1911)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2000.

²⁵ Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16, 2010, s. 116.

²⁶ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-i Belediye*, C. 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 21, İstanbul 1995, s. 1077.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

küçük kulübe tümüyle yanmıştır. Bunların kirası günde 13.000 akçeye karşılık gelmektedir. Yangın Tahtakale'ye sıçrayınca burada yabancılara ait birçok lokanta ile kumarhane de yanmıştır. Büyük miktarda hayvan ve bitki yağı, fasulye, bezelye, pirinç, kına, Mısır ve Kırım'dan gelen birçok mal bu yangında kül olmuştur. Dernschwam, İstanbul gezisi sırasında, insanların yangından çok korkar hale geldiklerini gözlemlemiştir. Bu korku öyle bir duruma gelmiştir ki mallarını dükkânlarında bırakmayıp başka yerlere taşımaya başlamışlardır. 1554'teki bu yangını, 18 Ocak 1555'te büyük Galata yangını ve 20 Ocak'taki yangın izlemiştir.²⁷

Osmanlı ülkesine III. Murat (1574-1595) devrinde, 1587-1589 yıllarında gelen Reinhold Lubenau, İstanbul'da ortaya çıkan yangınların büyük boyutlara ulaştığına dikkat çekmiştir. Zira onun ifadesine göre, İstanbul'da muhtelif zamanlarda birçok yangın olmuş ve bunlardan bazıları büyük çapta zarar ortaya çıkarmıştır. Zira onun İstanbul'da bulunduğu esnada çıkan büyük yangında, üç büyük kervansaray, burada bulunan boya atölyeleri, iş yerleri²⁸ ve 3000 ev yok olmuştur. Aynı zamanda servi ağacı tahtası başta olmak üzere birçok değerli malzeme ve işlenmiş ürün de bu yangında kül olmuştur.²⁹ 1634 yılında İstanbul'da bulunan Henry Blount, 1633 yılında çıkan büyük yangın sonucunda büyük bir boşluk açıldığını gözlemlemiştir. Zira edindiği bilgiye göre bu yangında yetmiş bin ev kül olmuştur.³⁰ 1656 yılında İstanbul'u ziyaret eden Thévenot, şehirde 8 ay içinde üç defa büyük yangın meydana geldiğini ve üçüncü yangında 8000 evin yandığını belirtmiştir.³¹ Antoine Galland, 19 Ağustos 1672 Cuma günü Üsküdar'da büyük bir yangın çıktığını ve bu yangında Üsküdar'ın büyük bir kısmının yandığını aktarmıştır.³² 1700 yılında İstanbul'da bulunan Tournefort da şehirde çıkan büyük bir yangının etkisine değinirken, *ailelerin çoğu mallarını yitirdikleri için bütünüyle perişan olmuşlardı*.³³ demiştir.

Bütün bu anlatımlarda da görüldüğü üzere yangınlar, İstanbul için her zaman alışılmış büyük kâbus olma özelliğini sürdürmüştür. Sık sık meydana gelmeleri nedeniyle de İstanbul ahalisinin hayatında ve zihninde derin izler bırakmıştır. Bu durum, yine kendisinin de evinin yanması nedeniyle yangın mağdurları arasında yer alan Seyyid Hasan'ın anlatımında da net bir şekilde görülmektedir. Nitekim 1754-1766 yılları arasında 12 yıl İstanbul'da bulunan Seyyid Hasan Muradî, kaleme aldığı Rûznâme'sinde yangınlara büyük ölçüde yer vermiştir. Zira bu 12 senelik zaman diliminde, birçoğu neredeyse bir veya birkaç semti silip süpürmüş olan 132 ayrı yangın haberine yer vermiştir. Bu yönüyle eser, âdetâ İstanbul'un yangın tarihinden bir kesittir. Hatta burada bahsedilen yangınların birçoğu vakayınamelerde de yer almamıştır. Örneğin, Sultan Bayezid Camii tarafında 22 Mayıs 1762 tarihinde çıkan ve 24 saat devam eden yangında 4000 adet evin yandığını, ancak Kumkapı kale duvarında yangının durduğunu belirtmiştir.³⁴

1782 yılında İstanbul'da büyük bir yangın ortaya çıkmıştır. Yangın, 1782 yılı 10 Temmuz günü Samatya'daki harabeler civarındaki keresteci dükkânlarında başlamış, Koca Mustafa Paşa'ya kadar ulaşmıştır. Kısa sürede büyük bir alanda etkili olan yangında binden fazla ev kül olmuştur.³⁵ Hollanda elçisi Reinier van Haeften'in verdiği bilgiye göre ise, Yedikule'de bir mahallede çıkan bu yangında, 3000 civarında ev ve dükkân yok olmuştur.³⁶ 1782 yılı Ramazan'ının on üçüncü perşembe gecesi (13 Ramazan 1196/22 Ağustos 1782) çıkan yangın ise daha büyük tahribat yaratmıştır. Cibali Ayakapı'da bulunan Gül Camii civarındaki Çingiraklı Mahallesi'nde bir evden başlayan yangında; 58 çörekçi, 10 simitçi, 18 kadayıfçı, 8 gözlemeci dükkânı yanmıştır.³⁷ Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiye göre, Aksaray, Cerrahpaşa, Avretpazarı, Molla Gürani, Davudpaşa Camii etrafı, Koca Mustafa Paşa, Topkapı, Mevlânakapı, Narlıkapı, Samatya, Silivrikapı ve Yedikule semtleri ciddi zarar görmüş ve 20.000 ev yanmıştır.³⁸ Reinier van Haeften'e göre ise, 80.000 ev ve dükkân ile birlikte 30 tanesi taş yapı 200 cami ve mescit, 60 hamam, 130 değirmen, 400 fırın yanmıştır.³⁹ Yangın esnasında İstanbul'da birçok değirmen ve fırın yandığından dolayı İstanbul için geceli gündüzlü un imal ettirilmesine çalışılmıştır.⁴⁰

²⁷ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 162-164; Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul, Kent-Saray-Günlük Yaşam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2023, s.89-90.

²⁸ İçinde sabun üretiminde kullanılmak üzere yağ bulundurulanan, bu yüzden de yangının daha da büyümesine neden olan çok sayıda iş yeri yanmıştır. Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 404.

²⁹ Lubenau, *age.*, s. 404.

³⁰ Henry Blount, *Doğu Akdeniz'e Yolculuk (1634)*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2010, s.22.

³¹ Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, çev. Ali Berktaş, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 49.

³² Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, I, Şerhlerle Yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973, s. 192.

³³ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, çev. 1. Kitap: Ali Berktaş, 2. Kitap: Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 14-15.

³⁴ Seyyid Hasan Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*, haz. Recep Ahıskalı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 107.

³⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. 2, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309, s. 173.

³⁶ B. J. Slot, "The Fires in Istanbul of 1782 and 1784 According to Maps and Reports by Dutch Diplomatic Representatives", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, 1976, s. 53.

³⁷ Yangının etkili olduğu yerleri gösteren belge için bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Belediye (C.BLD), 61/3038, 7 Eylül 1782 (29 Ramazan 1196).

³⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *age.*, C. 2, s. 174-175.

³⁹ Slot, *agm.*, s. 59.

⁴⁰ BOA, Cevdet Belediye (C.BLD), 138/6874, 7 Eylül 1782 (29 Ramazan 1196).

1790 yıllarında İstanbul'da bulunan Antoine Olivier birkaç defa büyük yangınların çıktığını görmüş ve ne kadar süratle ve korkunç bir şekilde yayıldığına şahit olmuştur. Yangınların insanlar üzerinde nasıl bir etki yarattığını, psikolojik etkilerini şu sözlerle anlatmıştır: *Böyle bir yangının uzaktan seyri, güzel ve muhteşem bir tablo manzarası sunmakla beraber, duygulu bir insana korku, dehşet ve ızdırıp hissi veriyor. Zira bu korkunç manzara içerisinde ölümle pençelesen insanları, korku içerisinde paniğe kapılmış olanların şaşkın hareketlerini, kıymetli eşyalarını kurtarmağa çalışanların telâşlarını, alevlerin arasından sevgili yakınlarını, çocuklarını, ihtiyar ana babalarını kurtarmağa çalışanların gayretlerini izliyorsunuz.*⁴¹

İstanbul'da o kadar çok yangın meydana gelmiştir ki halk arasında *İstanbul'un yangını, Anadolu'nun salgını* sözü, yedi asırlık bir zaman diliminde söylenegelmiş ve başkent ile anayurdun duçar olduğu iki belaya⁴² işaret edilmiştir. 1830 yılında İstanbul'da bulunan J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat'ın da belirttiği gibi, *bu şehrin yangınlarla başının dertte olduğu bilinen bir şey; yıl geçmiyor ki şehrin bir yerinde yangın çıkmasın ve şehir alevlere teslim olmasın.*⁴³

Vakanüvis Ahmet Cevdet Paşa tarafından verilen bilgiye göre, 19. yüzyılda ortaya çıkan yangınlar rutin ve sıradan hale gelmiştir.⁴⁴ Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi ise, İstanbul'da sürekli olarak yangınlar ortaya çıktığını, sadece 1818 yılının Ocak-Ağustos döneminde küçükü büyüklü 73 yangının meydana geldiğini yazmıştır.⁴⁵ Halk bu kadar sık ve ani çıkan yangınlar yüzünden geceleri uyuyamaz hale gelmiştir. Bir zaman sonra mahalleliler kendi aralarında gece nöbetleri tutmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla yangınlar, toplum psikolojisini ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Halk yangınları, bir taraftan uğursuzluğa atfetmiş, diğer taraftan kundak yapıldığı dedikodularından dolayı sabahlara kadar uyumadan nöbet beklemiştir.⁴⁶

Sultan II. Mahmud döneminde yaşanan bir depremin ardından Keçecizade İzzet Molla tarafından kaleme alınan bir şiirde; *Ya Rabbi, sen bize depremin getirdiği felaketi verme, bize alıştığımız yangın afetini yeterli ölçüde ver*⁴⁷ ifadesi yer almıştır. Bu ifade, insanların yangınlarla yaşamaya o kadar alıştığını göstermektedir ki bunların tamamen sona ermesine yönelik değil, daha ziyade büyük boyutlara ulaşmaması yönünde temenni dile getirilir olmuştur. Zira II. Mahmud döneminde 1831 yılında Pera'da meydana gelen büyük yangında ahşap yapıların tamamına yakını kül olmuştur.⁴⁸

3 Ağustos 1831 günü Beyoğlu'nda Çukur denilen mahalde ortaya çıkan yangın, etrafa kısa sürede sirayet ederek on beş saat içerisinde dört yol ağzı Taksim, Tatavla, Aynalıçeşme taraflarında pek çok dükkân ve haneleri harap etmiştir. Yangından dolayı açıkta kalan ahalinin iskânlarına devletçe fevkalâde gayret gösterilmiş ve nakdî yardımda bulunulmuştur.⁴⁹

İstanbul'da meydana gelen yangınlara basında da sürekli yer verilmiştir. Nitekim devletin resmî gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* sayılarında yangın hadiselerine sıkça rastlanmaktadır. Yangınların ortaya çıktığı mahaller, yangın nedenleri, yaşanan kayıplar ve alınması gerekenler önlemlere dair haberler vardır. Örneğin, 1848 yılına ait bir habere göre, Beyoğlu Yeniçarşı'da Terzi Yani'nin hanesinde çıkan yangın kısa sürede etrafa yayılmış ve 200 hane, *Mekteb-i Tıbbiye*⁵⁰ ve 60 adet dükkân yanmıştır.⁵¹ Yine, çeşitli meslek kollarına ait iş yerlerinin de yangınlardan zarar gördüğü gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin, 1848 yılında Yeniköy Aya Nikola mahallesinde Attar Petro'nun dükkânında çıkan yangında bir değirmen, bir mumhane, bir küçük yalı, bir kayıkthane ile altı dükkân yanmıştır.⁵²

Türkiye'nin durumunu incelemek üzere 1847 ve 1848 yıllarında İstanbul'a ziyarette bulunan ve gözlemleriyle ilgili bir rapor hazırlayan Charles Macfarlane, şehirden ayrıldıktan sonra kendisine gönderilen 25 Eylül 1848 tarihli bir mektubu da paylaşıırken, özellikle yangınların vahametine dair şu ifadelerle yer vermiştir: *Siz ayrıldığınızdan beri her gün yangın var. Pera'nın tamamı artık bir harabe yığını ve bacalar dışında binalardan geriye kalan hiçbir iz yok. Son yangın, Haziran'da durduğu yeri hatırlayacağınız mahalleden, Frenk sokağındaki*

⁴¹ Guillaume Antoine Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, çev. Oğuz Gökmen, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1977, s. 114.

⁴² Ergin, *age*, C. 2, s. 1077.

⁴³ J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830*, çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2014, s. 31.

⁴⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *age*, C. 11, s. 48-49.

⁴⁵ Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Tarih-i Şanizâde*, C. 2, İstanbul 1281-1284, s. 395-396.

⁴⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *age*, C. 11, s. 48-49; Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *age*, C. 2, İstanbul, 1281-1284, s. 395-396.

⁴⁷ Süheyl Ünver; "İstanbul'un İlk Yangın Kulesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, 7/9, İstanbul 1971, s. 36-40.

⁴⁸ Antonio Baratta, *1831 İstanbul*, İtalyanca Aslından çev. Akif Tunç, Liman Yayınevi, Ankara 2021, s. 5.

⁴⁹ Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. 2-3, Yeni Yazıya Aktaran: Ahmet Hezarfen, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları Eski Yazıdan Yeni Yazıya-1, İstanbul 1999, s. 656.

⁵⁰ Mekteb-i Tıbbiye'nin yangında harap olan yerlerinin hemen tamir edilmesine çalışılmıştır. Bkz. BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (İ.MVL), 96/2008, 21 Mayıs 1847 (5 Cemaziyelahir 1263).

⁵¹ *Takvim-i Vekayi*, S. 392, 19 Ekim 1848 (21 Zilkade 1264), s. 2.

⁵² *Takvim-i Vekayi*, S. 397, 28 Aralık 1848 (2 Safer 1265), s. 4.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

*evimize kadar Pera'daki her yeri yok etti. Rusya Kançılıryası'nın arka kısmından, küçük mezarlığa kadar her taraf yok oldu.*⁵³

Albert Smith, 1849 yılındaki ziyaretinde İstanbul yangınlarının büyüklüğünün iyi bilindiğini belirtmiştir. Hiçbir şeyin bunların yıkımına ya da tahribatına denk olmadığını, yanan evlerin sayısının onlarla ya da yüzlerle değil binlerle ifade edildiğini aktarmıştır.⁵⁴

1864'te Mecmua-i Fünûn'da *Harik-i İstanbul*⁵⁵ başlıklı bir makale yayımlayan Münif Paşa (1830-1910)'ya göre İstanbul, doğal güzelliğine ve tarihi zenginliğine karşılık iki "ayıp"tan kurtulamamıştır. Bunlar *harik* (yangın) ve *tâun* (veba)dur. Yaşadığı dönemin yalnızca 1858-1864 yılları arasında İstanbul'da 160 yangın çıkmış, bu yangınlarda 2.844 konut, 1.246 dükkân ve mağaza, 23 han, hamam, mescit ve benzeri yapılar ile 1 saray-ı hümayun olmak üzere toplam 4.114 yapının yandığı tespit edilmiştir.⁵⁶

Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*'de, İstanbul yangınlarını üç devreye taksim etmiştir. Birinci devre İstanbul'un fetih tarihi olan 857/1453'ten 1269/1853 senesine, ikinci devre 1270/1854'ten 1324/1908 senesi Temmuz'una, üçüncü devre de 10 Temmuz 1324/1908'den 1337/1921 senesi nihayetine kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır.⁵⁷

Ergin'in *Mecelle-i Umur-ı Belediye*'de verdiği istatistikî bilgilere göre⁵⁸, Tanzimat Dönemi'nin 1854-1876 arasını kapsayan devresinde İstanbul'un çeşitli semtlerinde çıkan 99 yangında 14.856 yapı tamamen yanmıştır. Osman Nuri Ergin'in yaptığı incelemelere göre 1853'ten 1906'ya kadar geçen süre zarfında İstanbul'da toplam 229 yangın meydana gelmiş ve şehir bu yangınlarda harap olmuştur.⁵⁹ Dolayısıyla 19. yüzyılda İstanbul'da yangınlar hız kesmeden devam etmiş ve verilen zayıat çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Örneğin 1821-1824 yıllarında İstanbul'da bulunan seyyah Wals, yangınların ulaştığı boyutu şu sözlerle anlatmıştır: *Bir yangında yalnızca bir-iki evin hasar gördüğünü, geriye camları kırılmış, isten kararmış hoş olmayan bir bina kaldığını düşünebilirsiniz. Ama burada yangın bambaşka bir şey, yalnızca evler değil, bütün bir sokak yanyor, yalnızca pencereler ve çatılar zarar görmüyor bütün binalar yerle bir oluyor ve bütün bölge yanıp kül oluyor.*⁶⁰

1874 yılında İstanbul'da bulunan Edmondo De Amicis, şehirde ortaya çıkan yangınlar sonrası karşılaşılan manzara ile ilgili bilgi verirken özellikle III. Osman dönemindeki 1756 yılı yangınına ve 1870 yılı Pera yangınına işaret etmiştir. Nitekim verdiği bilgilere göre, 1870 yılı yangınında 6 saat içinde Pera'nın üçte ikisi yerle bir olmuş, 9.000 ev küle dönmüş ve 2.000 insan hayatını kaybetmiştir. Böyle büyük bir felaket en son III. Osman zamanında 1756 yılında patlak verirken 80.000 ev kül olmuş ve İstanbul'un 3'te 2'si zarar görmüştür. Amicis'in ifadesine göre, şehrin fethinden bu yana bu kadar fazla can kaybı yaşanan başka bir yangın daha olmamıştır.⁶¹ Amicis, 1870 yılı büyük yangınında yaşananlara dair ise şu anlatıya yer vermiştir:

"1870 senesinde Pera'yı yok eden yangını yaşamış insanlarla tanıştım, kulağıma gelenler o kadar detaylı anlatılardı ki hayal gücümle orada olduğumu söyleyebilir ve o sahneleri sanki kendi gözlerimle görmüşüm gibi anlatabilirdim.

İlk alevler 5 Haziran günü (1870) yani şehrin hali vakti yerinde sakinlerinin büyük kısmının boğaz içindeki villalarına geçtikleri günlerde Pera'da Feridiye sokağındaki küçük bir evde hemen öğleden sonra Avrupalılar da dahil şehirdekilerin evlerine öğlen uykusuna çekildikleri saatlerde patlak vermiş...

Alevler yanlarındaki evlere sıçramaya başlamış. Yangın haberi Pera'ya hızla yayılmış. Gözcüler, Galata ve Serasker (Beyazıt) kulelerinin tepesinden dumanı görmüşler ve şehir de bir yangının patlak verdiğini haber veren büyük kırmızı sepetleri asmışlar. Bekçiler sokaklarda koşturuyor uzun değnekleri ile parke taşı kaldırımları vurarak o uğursuz feryatla haykırıyorlarmış. Yangın Var! haykırısları kışladan yükselen davul sesleri ile karşılık bulmuş. Tophane'deki toplar Karadeniz ve Marmara Denizi'nden de duyulan 3 büyük patlamayla tehlikeyi duyurmuşlar. Seresker, Topkapı, Elçilikler, Pera ve Galata'nın tamamı müthiş bir kaos yaşıyor...

Şanssızlık bu ya! o gün Alevlerin dalgalanan perdeler gibi büyük yatay ve hemen sonra sanki içlerine eriyip laf akıntıları dökülmüş gibi tutuşmalarına neden olan sert bir esinti varmış. Alevler öyle büyük bir hızla

⁵³ Charles Macfarlane, *Türkiye'nin Durumunu İncelemek Üzere 1847 ve 1848 Yıllarında Yapılan Bir Yolculuğun Raporu, Türkiye ve Yazgısı*, çev. Fahri Yıldırım, Abis Yayınları, Ankara 2023, s. 576.

⁵⁴ Smith, *age*, s. 84-85.

⁵⁵ Şehirde yangının çok sık çıkmasının sebepleri; yapıların ahşap ya da kagir olmasının insan sağlığına etkileri; Avrupa'da yangına karşı nasıl tedbirler alındığı anlatılmakta ve yangınların sıklık derecesi hakkında örnek verilip zararlarından söz edilmektedir. Münif Paşa, "Harik-i İstanbul", *Mecmua-i Fünun*, S. 28/3, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, İstanbul 1281, s. 148-156.

⁵⁶ Münif Paşa, *age*, s. 149.

⁵⁷ Ergin, *age*, C. 3, s. 1185.

⁵⁸ Detaylı tablo için bkz. Ergin, *age*, C. 3, s. 1228-1235.

⁵⁹ Ergin, *age*, C. 3, s. 1235.

⁶⁰ Robert Walsh, *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021, s. 285.

⁶¹ Amicis, *age*, s. 250.

ilerliyormuş ki henüz birkaç parça eşyalarını kurtarmaya zamanları olduğunu sanan aileler çatıların başlarına çökmesi ile canlarını zor kurtarmışlar. Evler sanki ziftle kaplıymışlar gibi hızla alev alıyordı...

Alevler tuzaklara benziyormuş, tek bir yerden zekice kumanda edilen büyük bir ordunun belli bir plana göre yayılmış beklenmedik hamleleri gibi bütün şehri ağına düşürmek ve bütün kaçış yollarını tıkamak istercesine son hızla ilerliyorlarmış, coşkuyla çağlayıp birbirine karışan ve sonra büyük yangın göllerine dönüşen lav selleri gibi kurtarma girişimlerini sonuçsuz bırakacak bir hızla yol alıyordı, 3 saat içinde Pera'nın yarısı alevler içinde kalmış..."⁶²

Amicis, 1870 yılı yangınının ortaya çıkardığı dehşet anlarını, âdeta bir savaş ortamı yaşanıyor gibi, insanların büyük bir korku ve telaşla koşuşturmalarını şu sözlerle aktarmıştır:

"...eski ahşap ev kümeleri havai fişekler gibi patlıyor, yüzlerce fabrikanın körükleri aynı anda şişiriliyormuşçasına devasa beyaz alev topları saçıyorlarmış, sanki bir yangın, bir sel, bir deprem ve düşman talanı şehri aynı anda hedef almış gibi müthiş vahşi bir yıkım ve çöküş yaşanıyor, böyle bir dehşet daha önce ne görülmüş ne de hayal edilmiş, şehrin sakinleri âdeta deliye dönmüşler. Pera sokakları batmak üzere olan bir geminin yolcuları gibi panik çılgınlıkları koyveren umutsuz bir kalabalıkla doluymuş..."⁶³

Amicis, bütün bunlar yaşanırken bir taraftan da yaşananları umursamaz bir tavırla izleyen, olanları kadere bağlayıp sadece kendi arasında mırıldanan insanların da olduğunu şu sözlerle anlatmıştır: *bu dehşet verici sahneyi sakin ve umarsız bir tavırla izleyen büyük bir kalabalık iki kıyıyı kaplamış, müezzinler ezanla gün batımını haber veriyor, kuşlar yedi tepenin camilerinin çevresinde neşe içinde dönüyor, Üsküdar'ın yeşil yükseltilerinde içine ağaçların altına toplanmış yaşlılar alçak sesle sultanların şehrinin son günü geldi diye mırıldanıyorlarmış, yazılmış saat geldi, Allah'ın hükmü yerine getirildi. Öyle olsun. Öyle olsun...*⁶⁴

1879 yılında İstanbul'a ziyarette bulunan Bulgar Nikola Naçov, 1870'teki büyük yangının, 24 Mayıs 1870'de, pazar günü, alaturka saat 7'de çıktığından ve Pera'yı küle çevirdiğinden bahsetmiştir. Bu yangında birçok mahallenin, binlerce evin ve çok sayıda insanın yandığını belirtmiştir. Bu yangın hakkında duyduğu bir Türkçe türküyü de paylaşmıştır: *Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu, / yandı, yandı, kül oldu!*⁶⁵

Bazı yangınlarda devlet binaları da büyük zarar görmüştür. Örneğin, 20 Ocak 1839 günü Babıâli'nin dahiliye dairesi bitişindeki ahırda zuhur eden yangının önü alınamamış ve bina tamamen yanmıştır. Bunun üzerine Bâb-ı Maliye (Maliye Nezareti) binasına geçilmiştir. Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi, otuz senelik bir zaman zarfında Babıâli'nin üçüncü defa yandığını⁶⁶ belirtmiştir. Nihayetinde Babıâli'nin kârgir olarak inşasına girişilmiştir. Ancak bu defaki inşaatı daha öncekilere göre epeyce uzun sürmüştür. 26 Mart 1844 tarihinde de yeni binaya taşınılmıştır.⁶⁷

Yangınlarda sadece binalar değil, arşivler, evraklar da zarar görmüştür. Örneğin, 2 Ağustos 1826 tarihli *Hocapaşa Yangını* olarak bilinen büyük yangın, Hocapaşa'da Elvân Mahallesi'nde zuhur etmiş ve hızla mahallelere yayılmıştır. Hocapaşa, Demirkapı, Salkımsöğüt taraflarını silip süpürdükten sonra Çağaloğlu ve Çifte Saraylı ve Bâbıâli ile etrafındaki mahalleleri; Büyük Çarşı içine dahi sirayet ederek Balmumucular'a kadar çarşı içine dağılmış, Okçularbaşı'ndan Simkeşhâne ve Bâyezid civarında Kumkapı ve Simkeşhâne'den Yenikapı'ya kadar pek çok ev ve oda yanmıştır. Otuz altı saat süren bu yangında, Mahmûd Paşa Mahkemesi sicilleri de yanmıştır.⁶⁸ Yine, Abdurrahman Şeref Bey, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda yayımladığı *Bab-ı Âli Harikleri* başlıklı makalesinde, 6 Şubat 1911 tarihinde Babıâli'de çıkan yangından bahsederken, bu yangında diğer devlet daireleri ile birlikte vakanüvis odasının da yandığını, aynı zamanda içindeki çok sayıda evrakın da kül olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bu hadise, bir kısım arşiv belgemizin akıbetini göstermesi açısından da önemlidir.⁶⁹

1911 yılında meydana gelen büyük yangın, onca yıl geçmesine rağmen tedbirler konusunda hâlâ büyük sıkıntıların, eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Zira bu yılda İstanbul'da bulunan Le Corbusier, çok sıkışık bir yerleşme olan İstanbul'da yangın çıktığında her tarafın dehşete döndüğünü ifade etmiştir. Hemen her gece yangınla karşılaşıldığını, eğer hava da rüzgârlıysa İstanbul'un alevler tarafından âdeta yenilip yutulduğunu belirtmiştir.⁷⁰ Nitekim seyyahın tanık olduğu 1911 Aksaray yangını, bugünkü İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü'nün bitişinde, Bakırcılar Caddesi üzerinde bulunan bir evde çıkmış, kısa sürede bitişikteki Fuat Paşa Sarayı'na (Mercan İdadisi) sıçramış, rüzgârın etkisiyle alevli tahtalar Üniversite üzerinden uçarak yangını önce Beyazıt'a,

⁶² Amicis, *age*, s. 242-245.

⁶³ Amicis, *age*, s. 247.

⁶⁴ Amicis, *age*, s. 250.

⁶⁵ Nikola Naçov, *Bursa'ya Gidiş ve Dönüş*, çev. Hüseyin Mevsim, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, s.25.

⁶⁶ 1826 yılındaki *Hocapaşa Yangını*'nda da zarar görmüştür. Bkz. Ahmet Lütfi Efendi, *age*, C. 2-3, s. 122.

⁶⁷ Ahmet Lütfi Efendi, *age*, C. 7, s. 79 ve 85.

⁶⁸ Ahmet Lütfi Efendi, *age*, C. 1, s. 122-123.

⁶⁹ Abdurrahman Şeref, "Bab-ı Âli Harikleri", *TOEM*, S. 7, 14 Nisan 1911, s. 450

⁷⁰ Le Corbusier, *Şark Seyahati, İstanbul 1911*, çev. Alp Tümerterkin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 72-73.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

oradan da Lâleli'ye sıçratmıştır. İlk iki semtte yangının etkisi sınırlı kalırken daha batıdaki Lâleli ve Aksaray semtleri tümüyle küle dönmüş ve 9000 ev âdeta yok olmuştur.⁷¹

Resim 3. İstanbul Yangını, 1908⁷²

Resim 3. İstanbul-Aksaray Yangını, 1911⁷³

2. Yangınların Haber Verilmesi Usulleri

İstanbul'da meydana gelen yangınlarda halkın haberdar edilmesinde farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun içerisinde; yangın kulelerine kırmızı bayrak asılması, top atışlarının yapılması, davullar çalınması, kaldırımlara sopalarla vurulması ve yüksek sesle *Yangın var! Yangın var!* nidalarının atılması yer almaktadır. Bu anlamda köşklüler, didebanlar, bekçi babalar, baltacılar ve tulumbacıardan oluşan çok çeşitli görevlerdeki *yangın çığırkanları*⁷⁴ da önemli rol oynamıştır. Özellikle gece yarısı çıkan yangınlar esnasında uyarı amaçlı çıkarılan sesler, ortaya çıkan gürültü büyük bir etki yaratmış ve halk üzerinde âdeta bir tramvaya yol açmıştır. İnsanlar sürekli olarak diken üstünde yaşar hâle gelmişlerdir. Dolayısıyla hem yangınların ortaya

⁷¹ Le Corbusier, *age.*, s. 113-114.

⁷² İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Krt 004543, Erişim: https://katalog.ibt.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=yang%C4%B1n&alan=tum_txt_004543_004543&demirbas=Krt_004543_004543, 26.05.2024, sa. 17:00.

⁷³ İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Krt 005652, Erişim: https://katalog.ibt.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=yang%C4%B1n&alan=tum_txt_004543_004543_004543&demirbas=Krt_005652, 26.05.2024, sa. 17:00.

⁷⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Kılıç, *İstanbul Yangın Kuleleri ve Çığırkanları*, Yem Yayınları, İstanbul 2019.

çıkardığı tahribat hem de insanların üzerinde bıraktığı etki Batılı seyyahların dikkatini çeken önemli konular olmuştur.

İstanbul'da meydana gelen yangınların gözetlenmesi ve yangın çıktığında insanlara hemen haber verilmesi konusunda kritik noktada bulunan iki önemli yapı vardır: *Galata Kulesi* ve *Beyazıt Kulesi*. Osman Nuri Paşa, bunlara *İcâdiye*'yi de eklemiştir. Galata'ya sahip olan Cenevizliler şehre vaki olacak hücumları defedebilmek ve şehri daha iyi müdafaa etmek üzere surlar üzerine kuleler inşa ettikleri gibi Galata'nın en yüksek noktasına da ayrıca bir kule daha inşa etmişlerdir. Bu kule, Galata'nın her tarafını gözetim altında bulunduracak bir noktada yer aldığından önemi büyük olmuştur.⁷⁵

Galata Kulesi, Türklerin eline geçtiği ilk dönemlerden itibaren de yangın gözetleme amacıyla kullanılmıştır. Şehrin herhangi bir noktasında yangın çıktığında, kulenin tepesine yerleştirilmiş olan devasa davullar çalınarak halka haber verilmiştir. Davulları yerleştirmek için kulenin üzerine ahşaptan büyük bir teras ve çatı yapılmış, bu teras ayrıca kuleye yaslanan onlarca küçük kulübeye de gölgelik olmuştur. Ancak tüm Galata ve Pera'yı kule döndüren 1831 yılındaki yangından kule de nasibini almış, bir sanat eseri olduğu söylenen iç merdivenleri ve davulların konulduğu terası yanmış, terası oluşturan ahşap malzemeyi bir arada tutan kurşun çiviler kule civarına yağmur gibi yağarak yangının yayılmasını hızlandırmıştır. O tarihte şehirde bulunan Baratta, yangının ilerleyen saatlerinde çatının tamamen çöktüğünü ve kulenin bir volkan gibi içindeki alevleri havaya püskürttüğünü o günü yaşayan birçok insandan işitmiştir. Yangından sonra bir dönem harabe halinde kalan kule, Sultan II. Mahmud'un emriyle şehrin ileri gelen zengin tüccarlarından birisi tarafından tamir ettirilmiş, kulenin içindeki merdivenler tekrar yapılmış ve itfaiyecilerin tepedeki terası yeniden inşa edilmiştir. Böylece yeniden inşa edilen Galata Kulesi ile Beyazıt Kulesi'nden şehrin her yanındaki yangın kısa süre içerisinde görülebilmıştır.⁷⁶

Yangınların gözetlenmesinde önemli bir işleve sahip olan Galata Kulesi, bütün semtlere ve İstanbul'un limana bakan tüm kesimine hâkim durumdadır. Kulede, olası bir yangını haber vermek amacıyla sürekli nöbetçi bulundurulmuştur. Yeniçeriler mahallesinin ya da Yeniçeri Ağa Dairesi'nin üst tarafında, Süleymaniye Camii'nin alt kısmında gene bütün İstanbul'a hâkim bir kule yükselirken, bu kulede de yangınlara karşı tedbir olarak nöbetçi bulundurulmuştur. Herhangi bir yerde yangın çıktığında bu kulelerin tepesinde davullar çalınmış, bütün semtler uyarılmıştır.⁷⁷

Yeniçeriliğin lağvı tarihine gelinceye kadar yangın kulesi Ağakapısı'nda yer almıştır. Ağakapısı'nın, Şeyhülislam Dairesi gibi kullanılması hakkında Sultan II. Mahmud'un gönderdiği hatt-ı hümayunu buna işaret etmektedir. Ağakapısı binası gibi ahşap olan bu kule birçok kez yanmış⁷⁸ ve yapılmaya kadar Süleymaniye minarelerinden birisi yangın ilanı için kullanılmıştır. Bu kulenin şekil ve boyutu hakkında bir malumat olmadığı gibi İstanbul'a ait resimlerde de görülememektedir. Ancak eski kayıtlarda *Kasr-ı Harîk* yahut *Yangın Köşkü* denilmesi dikkate alınabilir. Bu kasırdaki yangını ilan edenlere hâlâ "köşklü" tabiri kullanıldığı da göz önünde bulundurulursa bu kulenin Ağakapısı binasından hayli yüksek bir köşk olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁹ Ağakapısı binasını tasvir eden Vakanüvis İzzî Efendi, *Yangın Köşkü*'nü şu şekilde anlatmaktadır: *Husûsan Yankın Köşkü ismiyle müsemma olan kasr-ı âsümân-sâ bir cevsa-ı vâlâ olmuştur ki, gûyyâ ber-hevâ âşiyâne-i Hüma ve yâhûd şekl-i tâ'ir-i evcpeymâ denmeğe sezâ bir cây-ı cihân-nümâ olup, meselâ evcât-ı derecât-ı vâlâ ve mirkât-ı küngüre-i mu'allâsından harik-ı rûy-i zemîn değil, ihtirâk-ı ahterân-ı sipihr-i berîn dahi nazra-peymây-i dîde-i istiksâ olmak kâbil olduğu, eşm-i rüşenâyâ hüveydâ bir ma'nâdır.*⁸⁰

Bu kulelerde yangının ilan edilmesi yöntemine dair bazı bilgilere ulaşabilmek mümkündür. Ağakapısı'ndaki köşkte yangının ne şekilde ilân edildiğine dair kesin bir bilgi mevcut olmamakla birlikte, köşk yanarak Süleymaniye minarelerinden birisi yangın kulesi olarak kullanıldığı zaman yangının bayraklarla ilân edildiğine dair bir rivayetin mevcut olmasına bakılırsa evvelce bu köşkte de aynı şekilde yangının haber verildiği tahmin edilmektedir. Galata Kulesi'ndeki ilan usulü ise davul çalmak suretiyle vaki olmuştur. Hatta kule 1720 tarihinde tamir olunduğu sırada davulun sesinin etrafa yeteri kadar ulaşmadığı anlaşıldığı için davul yerine *kös*⁸¹ çalınmaya başlanmıştır. Beyazıt Kulesi'nin yeniden inşası üzerine o zamana kadar takip edilen ilan usulü de değiştirilmiş ve Galata muhitiinin Beyoğlu'na doğru genişlemesi hasebiyle *kös* çalmanın da bir faydası olmadığı anlaşılarak bu da

⁷⁵ Ergin, *age*, C. 3, s. 1141.

⁷⁶ Baratta, *age*, s. 5.

⁷⁷ Martin, *age*, s. 114.

⁷⁸ Yangın Köşkü'nün tahrip olması sonrasında yapılan inşaat, tamirat işlemlerine dair arşiv belgelerinden bilgi edinilebilmektedir. Nitekim 1813 yılında Yangın Köşkü'nün tamiri ve inşasının tamamlandığı ve anahtarının Yeniçeri Ağası'na verildi belirtilmiştir. Bkz. *BOA*, Hatt-ı Hümayun (*HAT.*), 307/18127, 1227/1813. Ağa Kapısı'nda tevdimden inşa edilen Yangın Köşkü'ne 1813 yılında zabitan ve neferâtın yerleştirildiği görülmektedir. Bkz. *BOA*, Hatt-ı Hümayun (*HAT.*), 307/18127, 1227/1813. 1818 yılında Ağakapısı'ndaki Yangın Köşkü'nün tekrar tamiri söz konusu olmuştur. Bkz. *BOA*, Cevdet Belediye (*C.BLD*), 49/2405, 28 Ocak 1818 (20 Rebiülevvel 1233).

⁷⁹ Ergin, *age*, C. 3, s. 1142.

⁸⁰ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 119, İstanbul 2019, s. 731.

⁸¹ *Kös*: Eskiden savaşlarda ve alaylarda at, deve veya fil üzerinde taşınan, askeri musikide ve mehterhane-i hakanide kullanılan, madenden büyük bir kâse üzerine gerilmiş deve derisinden ibaret çok büyük davuldur. Bkz. İlhan Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lügati, İstanbul 2011, s. 704.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

terkedilip yerine gündüzleri *bayrak*, geceleri fener kullanıldığı gibi Beyazıt Kulesi'nde de gündüzleri sepet ve geceleri fener kullanılması usulü getirilmiştir. Köşklülerin ifadesine bakılırsa yangının ilanı için ilk defa top atılması Tophane Müşiri Halil Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸²

İcadiye'de yangın ilanı için top atışlarının yapıldığı görülmektedir. Nitekim emir verildikten sonra kuleden İcadiye'ye işaret gönderilmesiyle oradan yedi pare top atılmıştır. Bu top atılma usulünün pek çok faydası da olmuştur. Zira alakadar olanlar köşklü gelip haber vermeden evvel hazırlık yapmışlardır. Herkes yangının nerede olduğunu bir an evvel anlayıp o semtte emlakı ve akrabası var ise çaresine bakardı. Top atılması için İcadiye'ye Beyazıt Kulesi'nden gündüz bayrakla ve sepetle işaret verildiği gibi gece dahi maytap yakılmıştır.⁸³ Yangın mahallinin tespiti için de bir veya iki kandil yakılması yöntemine müracaat edildiği görülmektedir.⁸⁴ Nitekim 1840 yılında, geceleri yangın çıkması halinde kısır-ı harik ve İcadiye tabyasında kandil yakılması irade olunmuştur.⁸⁵

Batılı seyyahlar da İstanbul'da bulundukları esnada yangının ilan edilmesine tanıklık etmişlerdir. 1790 yıllarında İstanbul'da bulunan Olivier, ister gece, ister gündüz bir yangın ortaya çıktığı zaman herkesin kendi güvenliğini korumağa ve yangın felâketine uğrayan tanıdık ve yakınlarına yardıma koştuğuna değinmiştir. Yangın esnasında insanların haberdar edilmesiyle ilgili olarak; *Her mahallenin bekçisi elindeki ucu demirli bastonunu kaldırımlara vurarak felâketi haber verir, kalın ve kederli bir sesle: "Yangın var!.." diye bağırır. Biri Anadolu yakasındaki bir kulede, öteki Galata Kulesinde asılı duran iki muazzam davul, İstanbul halkına yangını haber verir.*⁸⁶ demiştir.

1835'te Davidov, Beyazıt Kulesi'nde yangınları gözetlemekle görevli nöbetçi askerlerin bulunduğunu görmüştür. Onların hal ve tavırlarını da şu sözlerle anlatmıştır: *"Kendilerine kulede nöbet tutma ve yangınları gözetleme görevi verilmiş olan üstü başı perişan görünümlü birkaç asker divanlara yatmış haldeydi."*⁸⁷

1836'da Julia Pardoe, Serasker Kulesi'nin Türkler tarafından Yangın Kulesi olarak adlandırıldığını ve yangın muhafızlarının nöbet yeri olduğunu belirtmiştir. Altı kişinin gece ve gündüz sürekli gözcülük yaptığını ve her saat başı birbirlerinin yerine geçtiğini yazmıştır. Gece nöbeti sırasında nöbetçinin sürekli olarak bir çift yaylı patenle tur attığını, bu patenlerin de tahtadan yapıldığını ve tabanlarının demirle kaplı olduğunu aktarmıştır. Zira bunlar, sürekli gürültü çıkararak nöbetçinin uyuşukluğa kapılmasını ve böylece görevini ihmal etmesini önlemiştir.⁸⁸

Pardoe, meydana gelen bir yangın felaketinden hiçbir şekilde habersiz kalınamayacağını da ifade etmiştir. Nitekim geceleri sürekli olarak demir uçlu bir kargının sokakların kaba kaldırımlarına vurduğu ağır darbelerle uyanıldığını ve itfaiye görevlisinin alevlerin çıktığı mahalleyi duyuran derin sesinin her yerden duyulduğunu belirtmiştir. Ne kadar önemsiz olursa olsun her yangının şehrin farklı mahallelerine atanan devriyeler tarafından anında duyurulduğunu yazmış ve *"Üsküdar'da yangın var", "Galata'da yangın var" çığlıklarıyla irkilmediğimiz bir hafta nadiren geçer.*⁸⁹ demiştir.

1855 yılında İstanbul'a gelen Lady Hornby, bir akşam yemeğinden sonra eve gidip uyumak üzereyken yangın alarminin verilmesiyle birlikte dehşetle yerinden fırlamış ve halkın yangından haberdar edilmesine şahit olmuştur. Özellikle atılan toplardan korkuya kapılan Hornby, yangın hadiselerinin fazla yaşanmasından dolayı bir zaman sonra bu seslere alışıldığını belirtmiştir:

"Tam uykuya dalmak üzereydim ve yıldızlı kırmızı ceketler, Padişah'ın hoş ve Sadrazam'ın sert yüzü giderek gözlerimin önünden silinirken, yangın alarmı olarak top atışı yapıldı. İnsan çok geçmeden bu yedi topun atılmasına ve ardından gözcülerin acı feryatlarına fazlasıyla çabuk alışıyor. Buraya ilk geldiğimizde ve böyle bir top atışı duyulduğunda, yataktan fırlayıp sandalyelerden birinin üzerine çıkıp yangının nerede olduğunu görmeye çalışıyordum. Ama bir süre sonra top seslerini kayıtsız bir şekilde dinlemeye alışırıyorsunuz."⁹⁰

Charles Macfarlane, 1847-1848 yıllarında Türkiye'nin durumuna dair gözlemlerini içeren raporunda, yangın esnasında sopalarla kaldırım taşlarına vurulmasını, *Yangın Var! Yangın Var!* bağırıışlarını ve bunların insanlar üzerindeki etkilerini anlatırken şu ifadelerle yer vermiştir:

"Ancak yatağa girdikten kısa bir süre sonra ağır demir sopaların kaba kaldırımlara vuruşları ve cırtlak, şiddetli, sıklıkla duyulan ve gayet iyi hatırladığım "Yangın Var! Yangın Var!" bağırıışlarını işitince kesinlikle Türkiye'de olduğumu anladım. Kalkarak pencereden dışarıya baktım. Yangının otelimize çok da yakın olmadığını fark

⁸² Ergin, *age*, C. 3, s. 1144-1145.

⁸³ Ergin, *age*, C. 3, s. 1145.

⁸⁴ *Takvim-i Vekayi*, S. 214, 3 Ocak 1841, s. 2.

⁸⁵ BOA, İrade-i Dahiliye (İ.DH.), 28/1342, 22 Aralık 1840 (27 Şevval 1256).

⁸⁶ Olivier, *age*, s. 114.

⁸⁷ Ünal vd., *age*, s. 64.

⁸⁸ Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul ve Türklerin Ev İçi Davranışları*, C. 1, çev. Samir Müftüoğlu, Dorlion Yayınları, Ankara 2024, s. 198.

⁸⁹ Pardoe, *age*, C. 2, s. 108.

⁹⁰ Hornby, *age*, s. 167.

edince, bu memlekette diğer kişilerin yaptığı gibi, yatağıma döndüm ve tekrar uykuya daldım. Fakat uyku bir kez daha kaldırımlara vurulan sopaların sesleri ve "Yangın var!" bağırışlarıyla kesildi."⁹¹

1874'de Edmondo Amicis, kulelere yangının patlak verdiğini haber veren büyük kırmızı sepetler asıldığını belirtirken, devamında ortaya çıkan sesleri ve haykırışları şu ifadelerle anlatmıştır: *Bekçiler sokaklarda koşturuyor, uzun değnekleri ile parke taşlı kaldırımları vurarak o uğursuz feryatla haykırıyorlar, "Yangın Var!" haykırışları kışladan yükselen davul sesleri ile karşılık buluyor, Tophane'deki toplar Karadeniz ve Marmara Denizi'nden de duyulan 3 büyük patlamayla tehlikeyi duyuruyor, serasker, Topkapı, elçilikler, Pera ve Galata'nın tamamı müthiş bir kaos yaşıyor.*⁹²

1911 yılında ortaya çıkan büyük yangında da benzer yöntemlerin uygulandığına şahit olan Le Corbusier, yangın anındaki haberleşmeyi ve hareketliliği şu şekilde anlatmıştır: *Yangın çıktığında, işte o zaman dehşet oluyor her taraf. Geceleyn tellallar (bekçiler) arşınıyor sokakları; ucu demirli koca bir değnekle vuruyorlar sokakların sert taş döşemelerine. Bir tek bu bile epey debdebeli.*⁹³

Corbusier, yangının haber verilmesiyle birlikte insanların kendilerini sokaklara atması, çılgınlık arasında koşuşturması ve o dehşet anlarına dair de şu sözlerle yer vermiştir: *Çok uzaklarda, dehşete kapılmış bir adamın feryadı yükseliyor, yürek parlayan bir çılgılık. Uzun sürüyor. Eskiçağ Yunan korolarındaki sözler gibi, bir şark ahengiyle sarsılıyor etraf, bir hırıltıyla tükeniyor sonra da. Geceyle sessizlik yeniden fesat kuruyorlar, sonra, beklenmedik bir anda, evinizin köşesinde, değneğin madeni ucu yeniden eziyor taşı ve yeniden yükseliyor feryatlar, içi yıkılıyor insanın. Adam çılgılık çılgınlığa şurası yanıyor diye bağırır.*⁹⁴

Bütün bunlar göstermektedir ki bir yangın ortaya çıktığında Galata ve Beyazıt gözetleme kuleleri harekete geçmiş ve halkı, yetkilileri uyarmıştır. Ayrıca sokaklarda da birtakım uygulamalar söz konusu olmuştur. Seyyahlar bunlara da geniş yer vermişlerdir. Özellikle uyuyan insanları kaldırmak için kaldırım taşlarına sopalarla vurulması, davullar çalınması ve top atışları bunlara örnek verilebilir. Bütün bunlar çoğunlukla gece yaşandığı için doğal olarak uykularından yüksek bir sesle, haykırışlarla aniden uyanan insanlar dehşete kapılmış, büyük korku yaşamışlardır. Bu da insanların psikolojisi üzerinde derin izler bırakmıştır.

3. Devlet Ricalinin ve Görevlilerin Yangın Mahalline Gelmesi

İstanbul'da çıkan yangınlara Yeniçeriler tarafından müdahale edilmiştir. Başkalarının bu konuda izni olmamakla birlikte özel bir itfaiye ekibi de yoktur. 1550'lerde Osmanlı topraklarını gezen Alman Hans Dernschwam, Yeniçerilerin yangın söndürmeyi savaşa gitmek gibi onurlu bir görev saydıklarını ve yangın çıktığında atla ya da yaya olarak hemen olay mahalline hareket ettiklerini ve başkalarının yangına müdahale etmeye izni olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda İstanbul'un ahşap evlerinin sağlam olmamasından dolayı Yeniçerilerin bu evleri kolayca yıkmak suretiyle yangının yayılmasını önlediklerini aktarmıştır.⁹⁵ Dernschwam, 1554'te çıkan büyük yangından bahsederken de alevlere kimsenin yaklaşmadığını, ancak yangını söndürmekle görevli Yeniçerilerin müdahale edebildiğini ve yangından kurtarılmak istenen her şeyi toplayıp dışarı çıkardıklarını belirtmiştir.⁹⁶ 1554'den 1562'ye kadar süren sefirliği sırasında Ghiselin de Busbecq, bir gece şehirde büyük bir yangın çıktığını, Yeniçerilerin civar evleri yıkarak yangının büyümesini önlediklerini aktarmıştır.⁹⁷ 1577-1578 yıllarında Stephan Gerlach, İstanbul'da yangın çıktığı zaman Yeniçeri Ağası ve Yayabaşı denilen amirin, Yeniçerileri toplayıp olay mahalline gittiklerini, zira onlardan ve acemioğlanlardan başkasının söndürmesinin yasak olduğunu yazmıştır.⁹⁸ 1578-1581 yıllarındaki İstanbul seyahatinde Salomon Schweigger, şehirde sık sık yangınlar çıktığını, bazen koca bir mahallenin yanıp kül olduğunu aktarırken, alevleri söndürmek için Yeniçerilerin geldiğini, fakat alevleri söndürmekten ziyade başka evlere sıçramasını ve giderek yayılmasını önlemek için geldiklerini, bunu da binaları yıkarak uyguladıklarını belirtmiştir.⁹⁹

Yangınların haber verilmesiyle birlikte devlet ricalinin de hemen olay yerine ulaştığı görülmektedir. Zira İstanbul'un en büyük dertlerinden biri yangın afeti görüldüğü için ortaya çıktığı andan itibaren büyük mesai harcanmıştır.¹⁰⁰ Bu anlamda Sadrazam ve Yeniçeri Ağasının büyük yangınlarda olay mahalline gitmeleri ve gerekli tedbirleri almaları nizamdan sayılmıştır.¹⁰¹ Bostancıbaşı ve Cebecibaşılar da aynı şekilde maiyetleriyle beraber yangın mahalline gitmişlerdir.¹⁰² Bir saatten uzun süren büyük yangınları söndürme çalışmalarına da başta

⁹¹ Macfarlane, *age*, s. 40.

⁹² Amicis, *age*, s. 243.

⁹³ Le Corbusier, *age*, s. 72.

⁹⁴ Le Corbusier, *age*, s. 74.

⁹⁵ Dernschwam, *age*, s. 91.

⁹⁶ Dernschwam, *age*, s. 163.

⁹⁷ Ogier Ghiselin De Busbecq, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul t.y., s. 62.

⁹⁸ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, C. 2, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 570.

⁹⁹ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 103.

¹⁰⁰ Bayram, *age*, s. 341-342.

¹⁰¹ Kılıç, *age*, s. 32.

¹⁰² Ergin, *age*, C. 2, s. 1093.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

Padişah olmak üzere bütün devlet ricali katılmıştır.¹⁰³ Örneğin, 5 Ağustos 1721 tarihinde Balat'ta çıkan büyük yangında olay mahalline Padişah ile birlikte Sadrazam, Nişancı Paşa ve Yeniçeri Ağası gelmiştir.¹⁰⁴ 1782 yılı 10 Temmuz günü Samatya'daki harabeler civarındaki keresteci dükkânlarında başlayan büyük yangında, Sultan I. Abdülhamid ve Sadrazam İzzet Mehmed Paşa da kısa sürede yangın mahalline ulaşmıştır.¹⁰⁵ 1826 yılında Yeniçeriliğin lağvı ve Seraskerlik'in ihdâsı üzerine Yeniçeri Ağasının askeriye ve inzibatiye vazifesi Seraskerlere geçmiş ve yangına müdahale vazifesi de Seraskerlere intikal etmiştir.¹⁰⁶

Sadrazam, yangın mahalline ulaştıktan sonra gerekli tedbirleri alarak olay yerine gelip gelmemesiyle ilgili olarak Padişah'ı bilgilendirmektedir. Sadrazamın yangın söndürme çalışmalarını koordine etmesi, halkın moral ve motivasyonunu artırması bakımından son derece önem arz etmiştir.¹⁰⁷ Sadrazam ve Yeniçeri Ağasının yangın mahalline Padişah'tan önce ulaşamadığı durumda ise bu görevlilerin cezalandırılması söz konusu olmuştur.¹⁰⁸ Örneğin, 1785-1786 yıllarında İstanbul'da bulunan Hollandalı seyyah Van Woensel, bir yangın çıktığında gece olup olmaması fark etmeksizin orada ilk bulunması gereken kişinin sadrazam olduğunu belirtmiştir. Eğer yangın Sultan tarafından engellenirse sadrazamın oldukça büyük para cezasıyla karşı karşıya kaldığını aktarmıştır.¹⁰⁹

Padişahın yangın mahalline gelmesi halkın umutlarını yeşertmiş, moralini artırmıştır. Padişahın katılımıyla bütün görevlilerin sultanın gözüne girmeye çalışacağını bilen halk, "*Padişah gelmez yangın sönmez*" deyimini kullanmıştır.¹¹⁰ Zira Padişahın yangın mahalline gelmesi üzerine gerek padişaha hürmeten gerekse alacakları ihsana¹¹¹ bağlı olarak itfaiye memurları daha fazla gayret göstermişlerdir.¹¹²

Julia Pardoe, İstanbul'da veya yakın çevresinde ikamet eden tüm paşaların, meydana gelen her yangına katılmak ve söndürülmesine yardımcı olmak zorunda olduklarını, bu nedenle de sık sık çok yoğun bir zaman geçirdiklerini yazmıştır.¹¹³

Dernschwam, 1554'te çıkan büyük yangında Rüstem ve Sinan Paşaların, adamları ile birlikte olay mahalline geldiklerini ve burada bulunan halkı cesaretlendirdiklerini belirtmiştir.¹¹⁴ II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da bulunan Dorina'nın, ailesi ile birlikte kaldığı eve Şubat 1890'daki yangın sirayet ettiğinde Sultanın yeğeni şehzade Celaleddin'in de aralarında bulunduğu birkaç arkadaşı yardıma gelmiştir. O an yaşananlara dair şu ifadeler yer verilmiştir:

"Tüm tulumbacılar 'Yangın var!' diye çılgınlık atarak adeta tulumalarını yarıstırıyorlardı. Dorina'nın yanına aralarında Sultanın yeğeni şehzade Celaleddin'in de bulunduğu birkaç arkadaşı yardıma gelmişti. Şehzade Celaleddin pencereden fırlatılan bir şiltenin altında kalan Dorina'nın kardeşi Mildred'i boğulmaktan kurtarmıştı. Ayrıca şehzade Celaleddin kabadayılardan evi ve eşyaları talan ettiğini görünce kurtarılan eşyaların kontrol altına alınmasını önermiş ve sarayında saklamak için ailenin değerli eşyalarını alıp tüm eşyalarla bizzat ilgileceğinin sözünü verdi. Yangından 3-4 saat geçmiş ancak yangın tam anlamıyla söndürülemedi. Ancak evin bir bölümünün yanmaktan kurtulduğu haberi Dorina ve ailesini sevindirmişti."¹¹⁵

Guillaume Martin, herhangi bir yerde yangın çıktığında kulelerin tepesinde davulların çalınıp bütün semtlerin uyarıldığına değinirken, aynı zamanda vezir ve öteki yüksek görevlilerin de haberdar olur olmaz olay yerine gittiklerini aktarmıştır.¹¹⁶ 1830 yılında İstanbul'da bulunan J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat ise, yangının başlamasıyla birlikte *Yangın var! Yangın var!* seslerinin yükseldiğini, aynı zamanda top atışlarının yapıldığını ve bir süre sonra yangın mahalline devlet ricalinin de teşrif ettiğini belirtmiştir: *Yüksek kulelerden kocaman davulların sesleri yükseliyor, yoldan gelen geçenlerin şom ağızlarından felaket haberi yayılıyor. Sadrazam, Divan vezirleri,*

¹⁰³ Kılıç, *age.*, s. 32.

¹⁰⁴ Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Asım Efendi I-II-III (1071-1141/1660-1749)*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 1229.

¹⁰⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *age.*, C. 2, s. 173.

¹⁰⁶ Ergin, *age.*, C. 2, s. 1093.

¹⁰⁷ Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, s. 386.

¹⁰⁸ Ergin, *age.*, C. 2, s. 1093.

¹⁰⁹ Safinur Genç, *Hollandalı Seyyah Pieter Van Woensel'in Gözünden Osmanlı İmparatorluğu*, YeniYüz Yayıncılık, Ankara 2024, s.45.

¹¹⁰ Kılıç, *age.*, s. 30.

¹¹¹ Padişahın, yangında hizmette bulunanlara, etkilenenlere ihsanda bulunduğu dair örnek belgeler mevcuttur. Örneğin, 1781 yılında sultan çeşmesi civarında çıkan yangından etkilenenlere padişahın yaptığı ihsanlara ait defter için bkz. BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler (TS.MA.d.), 10457, 18 Eylül 1781 (29 Ramazan 1195). Destercilerbaşı'ndaki yangında başarılı hizmetleri görülen bazı kişilere para yardımında bulunduğu görülmektedir. Bkz. BOA, Ali Emiri, I. Abdülhamid (AE.SABH.I.), 157/10517, 20 Eylül 1785 (16 Zilkade 1199). 1786 yılında Süleymaniye'de meydana gelen yangında görevli olan Cephane-i Amire tulumbacılarına padişah tarafından ihsanda bulunulmuştur. Bkz. BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Maliyeden Müdevver Evrakı (TS.MA.e.), 609/30, 1200/1786.

¹¹² Ergin, *age.*, C. 2, s. 1093.

¹¹³ Pardoe, *age.*, C. 2, s. 109.

¹¹⁴ Dernschwam, *age.*, s. 163.

¹¹⁵ Dorina L. Neave, *Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim*, çev. Neşe Akın, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020, s. 62.

¹¹⁶ Martin, *age.*, s. 114.

*hatta Sultan yangın yerine geliyorlar, bir yandan yangının yayılması önlenmeye çalışılırken, bir yandan alevlerin korkunç gürültüsü iştiliyor.*¹¹⁷

4. Yangınların Nedenleri ve Alınan Bazı Tedbirlere Dair

İstanbul yapılarını sürekli olarak yok eden yangınların en başta gelen sebebi olarak ahşap yapı inşaatı gösterilmiştir. Cami, medrese, hamam gibi binalar hariç, evler, konaklar, saraylar, bazı mescitler, hatta bir kısım hanlar bile ahşaptan yapılmıştır. Birçok yangın çıkmasına rağmen bu ahşap yapılardan bir türlü vazgeçilememiştir. Zira Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'da bulunan Pedro, *İstanbul'un evleri ahşap olduğundan yangın çıktı mı söndürmek pek güç*¹¹⁸ derken, 1911 yılına gelindiğinde de Le Corbusier, bu yılda dahi, *fanilerin evleri ahşaptan, Allah'ın bütün evleriyse (camiler) taştan*¹¹⁹ demiştir. Dolayısıyla uzun yıllar geçmesine rağmen hâlâ ahşap yapıdan vazgeçilememesi, sürekli yangınların çıkmasına, yangınların büyük boyutlara ulaşmasına ve büyük kayıplar yaşanmasına neden olmuştur.¹²⁰ Ahşaptan vazgeçilememesinin gerekçesi olarak ahşap yapıların depreme dayanıklı, kullanışlı olması ve ucuza mal edilmesi öne sürülmektedir.¹²¹ Nitekim bunu destekler nitelikte olarak, 1700 yılında İstanbul'a gelen Tournefort, *...canlarını kurtarıp yalnızca evlerinden olanlar hemen teselli oluyorlardı, çünkü ev çok ucuza yapılabilirdi ve Karadeniz kıyıları gerektiğinde her yıl bütün İstanbul'un yeniden inşa edilebilmesine olanak verecek kadar kereste sağlayabilecek yetenekteydi...*¹²² demiştir. Yine, Feldmareşal Helmuth von Moltke de ahşabın elverişliliğine dair ayrı bir parantez açarken, *...şurası da inkâr edilemez ki burada ahşap evlerde oturmak, daima rutubetli olan ve hiçbir zaman bunlar kadar güneşli, aydınlık ve ferah olmayan kârgir evlerde oturmaktan çok daha rahattır. Burada güzel bir evin baş şartı dörtte üçünün pencereden ibaret olmasıdır ki bu da ancak ahşap bir evde sağlanabilir.*¹²³ ifadesinde bulunmuştur.

Seyyahlar, binaların ve evlerin yapımında çoğunlukla ahşap kullanılmasını, sokakların dar ve evlerin bitişik, düzensiz olmasını, insanların çok dikkatsiz hareket etmelerini eleştirerek bunların yangının büyümesinde önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir. 1532-1540 yılları arasında İstanbul'da bulunan Luigi Bassano, evlerin çoğunluğunun tahta ve kerpiçten yapılmış olduğuna değinerek, bu durumun büyük bir tehlike arz ettiğine işaret etmiştir. Zira bir yangın çıktığında çok kısa sürede büyük bir alanın yanabildiğine değinmiştir. Buna, İstanbul'da 3.000 evin bir seferde yandığını örnek göstermiştir. Hatta 1540 yılında Sultanın kadınlar sarayının (Eski Saray) ve Filibe şehrinin tümünün yandığını ve sadece 10 tane evin kurtulabildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla insanların ateşten, özellikle de kuyumcu, demirci, nalbant ve benzeri ateş kullanan esnaftan çok tedirgin olduklarını ifade etmiştir. Akşam belli bir saatten sonra dükkânlarda ateş bulundurulmasının yasaklandığını, saat 22'den sonra da dükkânların kapandığını, aksi takdirde cezalandırıldıklarını belirtmiştir.¹²⁴

1550'lerde İstanbul'da bulunan Dernschwam, 1554 yılında çıkan büyük yangından bahsederken, özellikle ahşap ve kerpiç yapıların çokluğuna, sokakların dar oluşuna dikkat çekmiştir. Yangının, rüzgâr estikçe bu yapılar üzerinde çok kolay etkili olduğuna, taşla yapılmış bir binaya, kervansaraya, camiye gelince ancak durduğuna değinmiştir. Dar sokaklarda insanın normal zamanda bile zor hareket edebileceğini aktarmıştır. Bu yangından sonra İbrahim Paşa birtakım önlemler almıştır. Sadaret kaymakamı vasıtasıyla geceleri ateş ve ışık yakılmasını yasak etmiştir. Saat 8'de akşam ezanını okunduktan sonra herkes ateş ve ışığını söndürmeye mecbur edilmiştir. Fakat bu durum da 9 Eylül 1555'te şehirde ekmek sıkıntısına neden olmuştur. Bunun üzerine gündüz iki defa ekmek çıkarılmış, gece kaçak olarak çıkarılanlar ise cezalandırılmıştır. Ancak bir süre sonra gece ekmek çıkarılmasına müsaade etmek zorunda kalınmıştır.¹²⁵

1585-1588 yıllarında İstanbul'da bulunan Michael Heberer, yapıların durumuna ve sokakların darlığına dair şu bilgilere yer vermiştir: *Kentin iç kısımları pek düzgün değildir. İbadet yerleri, hamamlar ve paşaların konakları dışında bütün evler ahşaptan, derme çatma binalardır ve sokaklar çok dardır ve evler arasındaki mesafeler oldukça dardır, bundan dolayı yangın çıktığında kentin yarısına yakını, evlerin büyük bir kısmı yanar.*¹²⁶

1656 yılında İstanbul'u ziyaret eden seyyah Thévenot da şehirdeki yangınların sebebi olarak ahşap kullanımını ve evlerin küçüklüğünü göstermiştir: *Sultan Murad zamanındaki yangın üç gün üç gece boyunca öyle büyük bir korku yaşatmıştı ki kentin yarısı bu felaketten kurtulamadı...* “...Sebebi ise evlerin çok küçüklüğü ve kullanılan malzemenin ahşap olmasıdır.”¹²⁷

¹¹⁷ Michaud ve Poujoulat, *age*, s. 31.

¹¹⁸ Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, 16. Yüzyıl'da Türkler'e Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları, çev. Fuad Carım, Güncel Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 100.

¹¹⁹ Le Corbusier, *age*, s. 72.

¹²⁰ Cezar, *age*, s. 328.

¹²¹ Robert Mantran, 16. ve 17. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat, çev. M. A. Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 34.

¹²² Tournefort, *age*, s. 14-15.

¹²³ Feldmareşal Helmuth von Moltke, Moltke'nin Türkiye Mektupları, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, s. 78.

¹²⁴ Luigi Bassano, Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 48.

¹²⁵ Dernschwam, *age*, s. 163.

¹²⁶ Michael Heberer, Osmanlı'da Bir Köle, çev. Türki Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 306.

¹²⁷ Thévenot, *age*, s. 58.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

1678'de İzmir'e gelip burada 5 ay kaldıktan sonra İstanbul'a geçen Corneille Le Bruyn, *Voyage au Levant* (Doğu'ya Seyahat) adlı eserinde, uzaktan çok güzel bir görüntüye sahip olan İstanbul'un sokak aralarına girince kötü bir manzara ile karşılaşıldığını yazmıştır. Sokakların çok kirli ve biçimsiz olduğunu, çoğunluğu ahşaptan yapılan evlerin de iyi bir manzara sergilemediğini belirtmiştir.¹²⁸

1700 yılında İstanbul'a gelen Tournefort, şehri, *dünyanın en güzel ve en avantajlı yeri*¹²⁹ olarak tarif ederken, sokaklarına girdikçe olumsuz bir manzarayla karşılaştığına, bu anlamda özellikle ahşap yapıların fazla oluşuna dikkat çekmiştir. Bu ahşap evlerin de kimi zaman talancı askerler tarafından kasten yakıldığını veya yataklarında tütün içen Türklerin dikkatsizliği nedeniyle yandığını belirtmiştir: *Karaya ayak bastığımız Galata'daki evler alçaktı, çoğu tahta ve kerpiçle yapılmıştı, böylece, yangın çıktığında, bir günde binlercesi yanıp kül oluyordu. Talan yapmak niyetinde olan askerler ya da yataklarında tütün içen Türkler burada bazen yangın çıkartıyorlardı.*¹³⁰

1785-1786 yıllarında İstanbul'da bulunan Woensel, İstanbul'daki evlerin ahşaptan inşa edildiği bilgisini aktarırken sıkça yangın çıktığına hatta bazı mahallelerin tamamen yanmış olduğuna vurgu yapmıştır. İstanbul'da birçok kez yangın çıkabildiğini, bunun ihmalden kaynaklanmadığını ve şehrin konumuyla ilgili olduğunun altını çizmiştir. Depremden dolayı önlem olarak evlerin ahşaptan yapıldığına işaret etmiştir. Yazın havanın bu ahşap evleri kuruttuğunu ve bunun doğanın gereği olduğunu aktarmıştır. *"Aynı doğa İstanbul'a güzel bir liman vermiştir."* diyerek zeminin eşitsizliğinden dolayı kıyı şeridinde kanalların (su kanalı) yapılamadığından dolayı çıkan yangınların hızlı bir şekilde söndürülemediğinden söz etmiştir. Bu düzensizliğin Türklere mal edilmemesi gerektiğini, onların bu yangın sorununa karşı aydınlanmış, tedbirli ve çalışkan bir halktan beklenen her şeri yaptıklarını söylemiştir: *"Her bekçi evinin önünde yangın söndürücü ekipmanlar vardır. Yeniçeri Ağasının sarayının önünde bir yangın kulesi/ köşkü vardır ki buradan tüm şehir görünür ve burada her zaman nöbet tutulur ki en ufak sorunda müdahale edilir. Her taraftan yangın söndürmek için yardıma koşulur."* Diğer taraftan Woensel, İstanbul'un Hollanda gibi kanal zengini bir ülke olmadığı için burada yangınla mücadelenin zor olduğunu belirtmiştir.¹³¹

Woensel, İstanbul'da sık çıkan yangınlara karşı alınabilecek önlemlere dair bazı tavsiyelerde de bulunmuştur: *"Evlerin ahşap dış duvarlarına kil ve kireç karışımı sıvanırsa ve çatılara arduaz konursa muhtemelen yangın daha az hasara yol açacaktır. Bu durumda ateş ve alevler daha az tutunacaktır. Ayrıca bu önlemler yangını geciktirici olabilir."* Devamında yanan evlerin yerine yeniden ev inşasının yavaş ilerlediğine dikkat çekmiştir: *"Kerestenin çoğunun geldiği Karadeniz'deki gemi trafiğinin azalması, son Rus savaşından bu yana yaşam maliyetlerinin artması; bunun sonucunda ücretlerdeki artış ve halk arasında daha az refah ve zenginlik, yanmış mahallelerin yeniden inşa edilmesini yavaşlatıyor."*¹³²

1786'da İstanbul'da bulunan Elizabeth Lady Craven, evlerin çıra gibi olduğunu, uçan yapılar ve ahşap olan malzemesinden dolayı kibrit gibi yandığını belirtmiştir. Nitekim aynı yıl içerisinde meydana gelen bir yangında alevlerin çok kısa sürede yayılmasından dolayı, Yeniçerilerin bütün gayretlerine rağmen yetmişden fazla tepenin yandığını aktarmıştır.¹³³

İtalyan yazar Giovanni Battista Casti de 1788 yılında İstanbul'da bulunduğu kısa süre zarfında şehirde meydana gelen yangın hadiselerine temas ederken, bu konuda özellikle ahşap yapıların önemli bir etken olduğuna dikkat çekmiştir: *Şehirdeki binaların çoğunun ahşap olması ve iç ve dışlarının yağlı boya ile boyanması sebebiyle çok sık yangın çıkıyor. Sadece camiler, bedesten, Saray, bazı kamu binaları ve tüccarların konaklayıp mallarını depolayabileceği bazı hanlar taş bina, şehrin geri kalanı yangına karşı tamamen korunmasız.*¹³⁴

1790 yıllarında İstanbul'u ziyaret eden Antoine Olivier, İstanbul'da taş, tuğla, kireç gibi sağlam bir inşaat yapmağa yarayacak her türlü malzeme bulmak kolaylığına rağmen, zenginleri olsun, fakirleri olsun hemen bütün evlerin nedense hep ahşaptan yapıldığını belirtmiştir.¹³⁵ Bu ahşap yapılar arasında insanların günlük yaşamdaki dikkatsizliğine de değinirken, *kışın evlerinde tahta döşemelerin üzerinde, sofalarda halıların ve örtülerin yakınında devamlı ateş yakıldığı İstanbul'da sık sık yangınlar çıkmasına kimse hayret etmemelidir* demiştir. Yangının çıkması için uygun ortamın olduğunu ve küçük bir ihmalle birlikte hatırı sayılır bir kısmın kısa sürede yandığını şu sözlerle ifade etmiştir: *En ufak bir ihmâl, çocukların yaramazlıkları, önem verilmeyen bazı küçük kıvılcımların öteye beriye sıçraması, tutuşmağa hazır tahtaların ateş almasına yeterlidir. Hele herkes uykuda ise*

¹²⁸ Corneille Le Bruyn, *Voyage au Levant*, Chez Guillaume Cavelier, Paris, 1714, s. 165.

¹²⁹ Tournefort, *age*, s. 11.

¹³⁰ Tournefort, *age*, s. 14.

¹³¹ Woensel, *age*, s. 51-52.

¹³² Woensel, *age*, s. 45.

¹³³ Elizabeth Lady Craven, *Kırım'dan İstanbul'a Yolculuk*, çev. Asaf Veziroğlu, Dorlion Yayınları, Eskişehir 2024, s. 165.

¹³⁴ Giovanni Battista Casti, *Bir İstanbul Seyahati 1788*, İtalyanca Aslından çev. Akif Tunç, Cinius Yayınları, İstanbul 2019, s. 17.

¹³⁵ Olivier, *age*, s. 111.

yahut evde kimse yoksa, eğer yangın çabuk fark edilmezse, ateş süratle yayılır, öteki evlere sirayet eder ve bazen çok kısa bir sürede şehrin hatırı sayılır bir kısmını kül eder.¹³⁶

Doktor William Wittman, 14 Haziran 1799'da gördüğü İstanbul'u, ilk etapta uçsuz bucaksız bir amfi tiyatroya benzetmiş, fakat sokakların arasına girip yakından gözlemlediğinde, evlerin özensiz ve daha çok ahşaptan yapıldığını görmüş, bambaşka bir manzarayla karşılaşmıştır.¹³⁷

Feldmareşal Helmuth von Moltke, evlerin ahşap olmasının yanı sıra düzensiz ve bakımsız olmasına da değinirken, bu durumun hem yangının çabuk yayılmasına hem de yangın anında hareket kısıtlılığına neden olduğunu ifade etmiştir: *Evler ensiz ve yüksektir, merdivenler dar ve çürüktür. Gece yarısı «yangın var» bağırtısı halkı korkuyla yataklarından fırlatır. Henüz en zorunlu olan şeyleri toplamış toplamamışlardır ki sokağı ateş sarar. Başka bir kapıya koşarlar; kalabalık dar sokakları tıkar, birkaç dakika içinde etraflarını korkunç ateşin sardığını görürler.*¹³⁸

1835'de Rus yazar Vladimir Petroviç Davidov, İstanbul'daki sokakları, evleri tarif ederken, yangınlardan arta kalan harabe yığıntıların iç karartıcı olduğunu belirtmiştir. Sokakların bittiği yerde ise sadece yangından harabeye dönmüş mekânlar ya da mezarlıkların bulunduğu yer vermiştir.¹³⁹

1836'da Julia Pardoe, bazı özel günlerde mahallelerin ateşle aydınlatıldığını, özellikle Rumların bu anlamda gösteriler düzenlediklerini, fakat çok sık çıkan yangın hadiselerinden sonra Türklerin artık bu gösterilere izin vermediğini belirtmiştir. Zira çok sık çıkan yangınların binaların doğasından, yani ahşap olmasından kaynaklandığını, dolayısıyla bu gösterilerin de bir yangın çıkmasını teşvik edeceğinden korkulduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁰

Albert Smith, 1849 yılında İstanbul'un ara sokaklarını gezerken, sokakların, yolların, evlerin düzensiz oluşundan bahsetmiştir. Özellikle evlerin ahşap olduğunu ve eskimiş, çürümüş olduğu halde kullanımının devam ettiğini, herhangi bir yeni düzenlemenin olmadığını gözlemlemiştir: *Evler tahtadan yapılmıştı. Eski ve çürük olan bu evlerin üzerindeki izlerden, bir zamanlar kırmızıya boyandıkları anlaşılıyordu. Bu izleri, pencereleri ya da giriş kapılarını temizlemek gibi bir çabada bulunmadıkları belliydi. Yanmış ya da yıkılmış evlerin kalıntıları çevrede olduğu gibi durmaktaydı.*¹⁴¹

Albert Smith, Türk evlerinin neredeyse tamamının ahşaptan yapıldığını ve sıcak iklimde evlerin kupkuru olduğunu belirtmiştir. Onun tespitine göre, evler ağır kiremitlerle fazlasıyla yüklenmiştir. Avrupa'daki üst üste keşişerek gelen kiremitleri kullanmayı düşünmemişlerdir. Tersine bozuk şekilli olduklarından gerekli olanın iki katı kadar kiremit kullanmışlar. Bütün bunların neticesinde de yangın başladığında duvarların güçsüz olması ve ahşapların kuruluşundan evlerin kolayca tutuşması nedeniyle yıkım çok kısa bir süre içerisinde gerçekleşmektedir. Ağır çatı ise en sonda her şeyin üzerine yıkılmaktadır. Yangın çok hızlı bir şekilde her yöne yayılabilmekte ve çok büyük bir alanda hiçbir konut kalmamaktadır. Geriye sadece harabeler arasında birer sütun gibi duran garip görünümlü bacalar kalmaktadır.¹⁴²

1857'de Rus eleştirmen Aleksandr Petroviç Milyukov'a göre İstanbul, bulunduğu yerin güzelliği açısından ele alınacak olursa bir dünyevi cennet niteliğindedir. Ancak her sene yazları ortaya çıkan veba salgını, sıkça meydana gelen yangınlar nedeniyle kötü bir manzara ortaya çıkmıştır. Kirli sokaklar, yangın kalıntıları, harabe gecekondular şehrin güzelliğini bozmuştur. Hatta şehirde yangınlar ve hırsızlık vakaları sıradan hadiseler haline gelmiştir.¹⁴³

1887'de Rus din adamı Koptev, herhangi bir yangın çıkması durumunda belki bütün şehrin birkaç saat içerisinde yanabileceğini belirtmiştir. Özellikle İstanbul sokaklarının darlığı ve evlerin avlusunun olmaması nedeniyle yangını söndürmenin de hiçbir şekilde mümkün olmayacağını ifade etmiştir.¹⁴⁴

1890'da Rus gazeteci yazar Nikolay Nikolaeviç Lender, bir yönüyle Pera'yı Avrupa ile olmasa da Rusya'nın kadim şehri Moskova'ya benzetmiştir. Aslında Lender, bu karşılaştırmayı buradaki yaşam biçiminden ziyade Moskova ile Pera'nın ahşap mimarisinin büyük yangınlara maruz kalmasından dolayı yapmıştır: *“Pera, Boğaz'ın kıyısından dik bir şekilde yükselen bir dağın tepesinde yer almaktadır. Hemen hemen tüm binalarını yok eden 1832'deki yıkıcı yangınlar, kısa bir süre sonra burada yeni bir şehrin ortaya çıkmasına neden oldu. Avrupa*

¹³⁶ Olivier, *age*, s. 113-114.

¹³⁷ Wittman, *age*, s. 8.

¹³⁸ Moltke, *age*, s. 78.

¹³⁹ Fatih Ünal vd., *İstanbul Seyahatnamesi, 19. Yüzyılda Rus Seyyahlarla Osmanlı Topraklarına Yolculuk*, Kronik Yayınları, İstanbul 2022, s. 34.

¹⁴⁰ Pardoe, *age*, C. 2, s. 107.

¹⁴¹ Smith, *age*, s. 60.

¹⁴² Smith, *age*, s. 85.

¹⁴³ Ünal vd., *age*, s. 160, 166-167, 202.

¹⁴⁴ Ünal vd., *age*, s. 238.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

büyükelçilikleri yeni evler dikti; Rus büyükelçiliğinin devasa binası da hemen göze çarpar. Genelde Galata'nın hantal evlerinden sonra Pera'nın gösterişli binaları dikkat çekicidir."¹⁴⁵

19. yüzyılın önemli devlet adamlarından ve aydınlarından olan Münif Paşa da bu konuyla ilgili kaleme aldığı makalesinde, büyük zarara yol açan yangınların başlıca nedeni olarak konutların ahşap ve sık olmasına işaret etmiştir. Bunun yanı sıra yangın söndürmede kullanılan tulumbarın yeteri kadar düzenli ve kullanışlı olmamasının da yangının etkisini artırdığını belirtmiştir.¹⁴⁶

Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye* adlı eserinde, yangınların ortaya çıkışı ve kısa sürede yayılmasıyla ilgili olarak başlıca üç nedene işaret etmiştir: 1- *Binaların ahşap, yekdiğerine muttasıl, sokakların dar olması*, 2- *Suyun azlığı*, 3- *Vesâit-i itfaiyyenin noksan olmasıdır.*¹⁴⁷

1848 yılında, yangınlarla mücadele için alınması gereken tedbirleri içeren bir telhiste, yangınların sürekli olarak çıkmasının nedenlerine de yer verilmiştir. Burada, özellikle İstanbul'da ahşap binaların varlığı, kârgir bina yapmaktan kaçınılması, yangın havuzları ve tulumbarın yetersizliğine işaret edilmiştir.¹⁴⁸ Aynı zamanda yangınların, ihmal, dikkatsizlik ve bazen de kasıtlı olarak çıkarıldığı yönünde bilgi edinildiğinden yangın çıkaracak maddelerin ev ve dükkânlardan uzaklaştırılması hususu Zaptiye Müşiri'ne tebliğ edilmiştir.¹⁴⁹ Yine bu husus, Seraskerlik'e, Kaptan Paşa ve Tophane Müşiri Fethi Bey'e de yazılmıştır.¹⁵⁰ Ayrıca, yangınların sayısı arttığından dolayı, karakolların geceleri daha sık devriye çıkmaları istenmiştir.¹⁵¹ Yangın çıktığında su sıkıntısı çekilmemesi için de Babiâli'de münasip yerlere beş adet havuz yaptırılması hususunda Reis Paşa ve Maliye Nazırına buyuruldu yazılmıştır.¹⁵²

Ergin'in, yangın nedenleriyle ilgili olarak dikkat çektiği başka bir husus da patlıcan yangınlarıdır. Zira İstanbul'da hiçbir mevsimde yangın eksik olmazsa da yazın özellikle haziran, temmuz ve ağustos aylarında zuhura gelmiştir. Bu mevsime de "*patlıcan kızartma zamanı*" denilmiştir ki bu tabirle bu mevsimde zeytinyağında patlıcan kızartılırken yangına sebebiyet verildiği kastedilmiştir.¹⁵³ Hatta bir zamanlar, "*patlıcan mevsimi gelince, İstanbul'da deliler ile yangınlar çoğalır*" diye bir deyim varlığından bahsedilmektedir. Bu, patlıcan mevsimi olarak bilinen ağustos ayında sıcaktan bunalan insanların sayısının arttığı ve sıcaktan kavrulan ahşap nedeniyle fazla yangın çıktığı için söylenmiş bir deyimdir. Nitekim ağustos ve eylül aylarında İstanbul'da yangınların ardı arkası kesilmemiş, ahşap konaklarda patlıcan közleme sevdasıyla yakılan ateşlerden çıkan yangınlar binlerce binayı kül etmiştir. Özellikle yaz mevsiminde patlıcan kızartılırken çıkan bu yangınlara halk "*patlıcan yangınları*" adını vermiştir. Yangınlar, önce bir evi, sonra bir sokağı ve sonra da mahalleyi yok etmiştir.¹⁵⁴ Sultan Abdülhamid devrinde İstanbul'da bulunan Dorina L. Neave, İstanbul'daki patlıcan yangınlarından bahsederken, şu izlenimlerini aktarmıştır: *Bu olaylar arasında, neredeyse her gece çıkan korkunç yangınlar, en ürktücü olanlardı ve patlıcan mevsiminde gece gündüz "Patlıcan Yangınları" denen sayısız yangın çıkardı. Bunun sebebi, patlıcan kızartması yapılırken mutfaklardaki açık ocaklardan sıçrayan kıvılcımlardı.*¹⁵⁵

1870 Pera Yangının ardından İstanbul'a çağrılan, Sun Fire Sigorta Şirketi'nin İzmir temsilcisi Henry Rose'un hazırlamış olduğu raporuna göre yangının çıkış ve büyüme sebepleri şu şekildedir: "yoksul sınıfların" yaşam stiliyle ilişkilendirilen bir mangal; ardından kuzey yönünden gelen sert rüzgar sağanakları; bölgenin yoksul kısımlarındaki ahşap binaların yanıcılığı; yanan ahşap parçalarının kârgir binaların çatılarına dökülmesine neden olan dik eğimli arazi; yetersiz yangın söndürme altyapısı ve sulu gaz kutularıdır."¹⁵⁶ Rose, raporunu, ahşap inşaatın yasaklanması, modern bir itfaiye teşkilatının kurulması gibi geleceğe yönelik, *yeni yapılanmayı Avrupa'daki herhangi bir mahalle kadar güvenli hâle getirecek bir dizi öneriyle* sonlandırmıştır.¹⁵⁷

Yangınlara yönelik alınacak tedbirlere bir engel teşkil ettiği öne sürülen sokakların darlığı, evlerin düzensizliği konusuna dair devletin birtakım girişimlerde bulunduğu ve sık bir şekilde inşa edilen yapıların genişletilmesi yönünde çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bu girişimle ilgili olarak Baron de Tott, seyahatnamesinde bilgi vermektedir. Baron de Tott'un İstanbul'a geldiği 1755 yılında Osmanlı tahtında Sultan III. Osman bulunmaktadır. III. Osman'ın döneminde İstanbul'da birkaç büyük yangın ortaya çıkmış, Sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın köşkü dahi yanmış, can ve mal yönünden büyük kayıplar yaşanmıştır. Baron de Tott'un ifadesine

¹⁴⁵ Ünal vd., *age*, s. 284-285.

¹⁴⁶ Münif Paşa, *age*, s. 151-155.

¹⁴⁷ Ergin, *age*, C. 2, s. 1077.

¹⁴⁸ BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 1658/21, 9 Eylül 1848 (10 Şevval 1264).

¹⁴⁹ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT.), 147/23, 11 Eylül 1848 (12 Şevval 1264).

¹⁵⁰ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT.), 147/59, 12 Eylül 1848 (13 Şevval 1264).

¹⁵¹ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT.), 147/22, 11 Eylül 1848 (12 Şevval 1264).

¹⁵² BOA, Divân (Beylikçi) Kalemi Mühimme Defterleri, (A. DVN.MHM.), 6/37, 13 Eylül 1848 (14 Şevval 1264).

¹⁵³ Ergin, *age*, C. 2, s. 1080.

¹⁵⁴ Abdurrahman Kılıç, "Patlıcan Yangınları", *Yangın ve Güvenlik Dergisi*, S. 177, 2015, s. 1-2.

¹⁵⁵ Neave, *age*, s. 16.

¹⁵⁶ Ahmet A. Ersoy ve K. Mehmet Kentel, "Kül Panorama": Adli Pratikler, Fotoğraf ve 1870 Beyoğlu Yangını", in Çiğdem Kafescioğlu, K. Mehmet Kentel, M. Baha Tanman, *Tam Yerinden: İstanbul'a Panoramik Bakışın Tarihi*, Pera Museum, İstanbul 2023, s. 180.

¹⁵⁷ Ersoy ve Kentel, *age*, s. 181.

göre, Sultan III. Osman, muhtemel yangınlarda söndürme çalışmalarının daha kolay yapılmasını sağlamak amacıyla bazı sokakları genişletmek istemiştir. Fakat ev sahipleri bir araya gelerek babalarından kalan evlerin ve arsaların sokak yapılmasına izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak seyyah, burada Hükümetin sadece buyruk verdiğini, ama maddi olarak halka herhangi bir destekte bulunmadığını belirtmiştir.¹⁵⁸

Yangınlara karşı başka bir önlem olarak ahşabın yerine kârgir yapı şartı getirilmiştir. Fakat bu tür yapılara geçiş gecikmiştir. İstanbul'da kârgir yapılara dönüşümün gecikmesi ise yangınların daha büyük felaketlerle sonuçlanmasına neden olmuştur. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye* adlı eserinde, bu gecikmenin başlıca sebebiyle ilgili olarak coğrafi konuma işaret etmiştir. Ona göre, depremlerin sık olması, buna bağlı olarak maliyeti ve işçiliği yüksek yapıların bir depremle yerle bir olması demek olup, bu da ekonomik hayatı zorlaştırmaktadır. Ayrıca kârgir yapıların ahşap yapılara oranla daha pahalı olması, İstanbul halkının daha ucuz olan ahşap yapılara yönelmesine sebep olmuştur. Zira devlet de fakara ahaliye merhametle yaklaşım onların ahşap bina yaptırmasına müsaade etmiştir.¹⁵⁹ Diğer yandan, ahşap binaların yangının çabuk yayılmasına neden olmasından dolayı halkın asayiş, emniyeti ve refahı için kârgir evlerin yapılmasının teşvik edilmesi ve bu yönde gerekli yardımların yapılmasına da gayret edilmiştir.¹⁶⁰ Yine, yangınlarda ihmalkârlığı görülenlerin cezalandırılması ve birçok ahşap ve tarihi binanın yanmasının önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması konusuna dikkat edilmiştir.¹⁶¹

Bütün bunlar doğrultusunda ahşap yapı inşaatından vazgeçilememiş, hatta yanan ahşap binaların külleri üzerine yine ahşaptan binalar inşa edilmiştir. Bu durum da seyyahlar tarafından fazlasıyla eleştirilmiştir. Nitekim 1790'lı yıllarda Olivier da bu duruma dikkat çekmiş, önceki halden ders alınmayarak aynı hataya devam edildiğini, yeni bir şey yapmak gerektiğinin kimsenin aklına gelmediğini ifade etmiştir.¹⁶²

1814'de İstanbul'da bulunan Edward Raczynski, *yanan ahşap binaların külleri üzerine yine ahşap binalar yapılmasını* eleştirerek alınması gereken tedbir ilgili olarak; *şehir yangın felâketlerinden korumak için sokaklar genişletilerek evler tuğladan ya da taştan yapılmalıydı*¹⁶³ demiştir.

1831-1832 yıllarında İstanbul'a bulunan De Kay, İstanbul'da sık sık yangın çıkmasının bir başka nedeni olarak bazı kişisel alışkanlıklara işaret etmiştir. Bu alışkanlıkların başında ise mangal kullanımı ve tütün içme (çubuk) gelmektedir. Dikkatsizce evin her tarafına taşınan mangallar ve tütün içerken düşen ateşler pek çok kez yangına sebep olmuştur.¹⁶⁴ 1830 yılında İstanbul'da bulunan J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat da şehirde yangınların sık çıkmasını, insanların önlem almamasına bağlarken, *bir yangın, genellikle yeterince önlem alınmaması ya da dikkatsizlik sonucu başlamakta*¹⁶⁵ demiştir.

J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat, yangın sonrası alınan tedbirler ile ilgili olarak bilgi verirken, özellikle bir önceki duruma göre fazla bir şey değişmediğine değinmiştir. Hatta yangından geriye kalan küller üzerine yine ahşap yapılar inşa edildiğine, aynı zamanda bir sigorta şirketinin dahi bulunmadığına dikkat çekmiştir.¹⁶⁶ J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat'tan kısa bir süre önce İstanbul'a gelen Edward Raczynski de benzer bilgilere yer vermiştir: *Hükümet, sokakları genişletmek üzere gerekli topraklara para vermekten kaçındığı için, felâketzede, çocukluğunun geçtiği yere tekrar dönerek yangından arta kalan küller üzerine içi yana yana ahşaptan yeni bir kulübe inşa ediyor ve yeni bir yangın çıkana kadar burada oturuyor.*¹⁶⁷

Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi de yangınlar sonrası alınan tedbirlerde herhangi bir şey değişmemesinden, ders alınmamasından yakınlıkla otuz senelik bir zaman zarfında Babiâli'nin üç defa yandığını ve buna rağmen ahşaptan inşa edilmesine devam edildiğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili olarak, *şu üç defada sarf olunan mebaliğin tam kârgîre sarfı vaki olsa idi ne âlâ olur idi* şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.¹⁶⁸ Buna benzer bir şekilde J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat da bir Türk atasözüne dikkat çekerek; *her yangından sonra harcanan para elde kalsaydı, İstanbul evleri altın çivilerle inşa edilirdi* demiştir.¹⁶⁹

1835-1839 yıllarında Türk ordusunda askerî öğretmen ve tahkimat uzmanı olarak çalışan Helmuth von Moltke, İstanbul'daki yapıların çoğunlukla ahşaptan olduğuna dikkat çekerken, aynı zamanda sık ve düzensiz

¹⁵⁸ Baron De Tott, *18. Yüzyılda Türkler ve Tatarlara Dair Hâtıralar*, çev. Mehmet R. Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser 89, İstanbul t.y., s. 17-18.

¹⁵⁹ Ergin, *age*, C. 2, s. 1077.

¹⁶⁰ *Takvim-i Vekayi*, S. 303, 21 Temmuz 1846, s. 2-3.

¹⁶¹ *Takvim-i Vekayi*, S. 303, 20 Eylül 1848, s. 1-2.

¹⁶² Olivier, *age*, s. 114.

¹⁶³ Raczynski, *age*, s. 202-203.

¹⁶⁴ James Ellsworth De Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünüm*, çev. Serpil Atamaz Hazar, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s. 69.

¹⁶⁵ Michaud ve Poujoulat, *age*, s. 31.

¹⁶⁶ Michaud ve Poujoulat, *age*, s. 32.

¹⁶⁷ Raczynski, *age*, s. 202-203.

¹⁶⁸ Ahmet Lütfi Efendi, *age*, C. 7, s. 85.

¹⁶⁹ Michaud ve Poujoulat, *age*, s. 32.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

olmasının da yangınların hızla büyümesine neden olduğunu belirtmiştir: *İstanbul evleri hep tahtadan; hatta padişahın büyük sarayları bile aslında geniş tahta barakalardan başka şeyler değil... İnsanın adeta kibritten yapılmış diyeceği binlerce evin sık ve intizamsız bir şekilde birbirine sokularak bir mil karelik alan kapladığı bir yerde yangının kudurganlığı kolayca tasavvur edilebilir.*¹⁷⁰

Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye* adlı eserinde, İstanbul'un âdeta bir kereste ambarı olduğuna dikkat çekerken, her yerde istiflenmiş olan kerestelerin çok yaygın bir şekilde kullanıldığını ve çok kolay yanmasına rağmen yangın sonrasında dahi tekrar kullanımına devam edildiğini aktarmıştır. Bu durumun nedenini ise kerestenin ucuzluğundan dolayı hükümetin insanlara müsaade etmesine, merhametle yaklaşmasına bağlamıştır: *İstanbul dört asır müddetten beri bir kereste anbarı hizmetini görmüş, her defa yandıkça tekrar birtakım keresteler getirilip şehrin ötesine berisine istif edilmiş, bir müddet sonra bunlar da yanmıştır. Şehrin böyle bir kereste yığını ve harabe halinde kalmasının yegâne sebebi hükümetin kötehbînliği ve lüzumsuz şefkat ve merhametidir.*¹⁷¹

Osman Nuri Ergin, yangın anında insanların telaşla kaçışmasına değinirken de özellikle evin yapısı ve malzemesinin basitliğinden dolayı çok çabuk ateş içinde kalındığına ve kaçarken de pek çok şeyin kaybedilip büyük sıkıntılara duçar olunduğuna değinmiştir:

“Zavallı felaketzedeler ekseriya canlarını güç tahlis ederler. Eşya kurtaracak vakit bulabilirlerse, civarlardaki camilerin içine yığırlar. Fakat bu her vakit herkese kısmet olmaz nimetlerdendir. Çünkü gece yarısı bekçi acı acı “yangın var!” dedi mi yataktan fırlayan mahmurlukla ne yapacağını şaşırır. Hemen yükte hafif, bahada ağır eşyasını toplamağa şitâbân olur. Lakin çok geçmeden yangının eve dayandığını görür. Merdivenler yüksek ve dar olduğundan, hacmi büyük denkler, aşağılara nakledilemez. Sokağa çıkabilse bile kalabalığın ayakları altında ezilir veya çalınır...”¹⁷²

1847-1848 yıllarında Charles Macfarlane de ahşap yapı inşasına devam edildiğine işaret ederken, *Pera'yı hala Eylül ayındaki yangının dumanı yüzünden kararmış halde bulduk. Bazı yerlerde yanan evlerin yerlerine ahşap evler yapılmıştı; bazı yerlerde ise daha yeni inşa ediliyorlardı* demiştir.¹⁷³ Macfarlane, Türkiye'de evlerin asla sigortalanmadığından ve zaten böylesi zor şartlar altında çok yüksek fiyatlar haricinde hiç kimsenin de evini sigortalayamayacağından bahsetmiştir. Durum böyle olunca da meydana gelen büyük bir felakette insanların kaybının olağanüstü bir meblağ ortaya çıkardığını ve büyük sıkıntı ve sefalet neden olduğunu belirtmiştir. Onun hesaplamalarına göre Pera'da bir evin ortalama ömrü yalnızca 6 ilâ 7 yıl arasındadır. Bu nedenle de insanlar en küçük barakalar için bile çok yüksek kiralar ödemek zorunda kalmıştır.¹⁷⁴

Feldmareşal Helmuth von Moltke, küçük bir ihmâl durumunda dahi yangın çıkabilecek bir ortamın evlerde olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla hem bu dikkatsizliklerin hem de evlerin basit yapılarının kiraların artmasına neden olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁵

Osman Nuri Ergin, evlerinde mangal ve tandır ile ısınan insanların sıkça yangına maruz kaldıklarına dikkat çekerken, bunun da 10-15 yılda bir gerçekleşmesinden dolayı kiracıları zor durumda bıraktığına değinmiştir: *Yangınlar ne kadar kolay zuhûra gelirse, yaptıkları tahribat da o kadar vâsi'dir. Soba, ancak ecnebilerin evlerinde bulunduğu İstanbul'un yerli sekenesinin odaları ya mangal veya tandır ile teshîn edilir. Yangın onun için sık ve çabuk olup sâhib-i hâneler ise on, on beş sene içinde evlerinin yanması ihtimal-i kavisini nazar-ı dikkate alarak re'sül'-mallarını ma'a faiz bu müddet zarfında çıkarmak istediklerinden, kiracılar yangın meselesinden en ziyâde mutazarrır olan sınıftır.*¹⁷⁶

1836'da Julia Pardoe, İstanbul'da hem Türk hem de Rum evlerindeki dikkatsizlikleri, ihmalleri gördükten sonra yılda 10 ya da 12 kez çıkan yangınların her hafta meydana gelmemesine şaşırdığını ifade etmiştir. Evlerinin ahşap yapısına aldırış etmeden ellerinde sönmemiş mumla, yanan nargileyle çok rahat bir şekilde gezen insanları şu sözlerle anlatmıştır:

“Bir yanardağın dibine asmalarını diken, tahıllarını eken, bir sonraki patlamanın topraklarını harap edeceğinden ve emeğini olumsuz etkileyeceğinden habersiz ya da umursamaz görünen bir çiftçi gibi, İstanbul sakinleri de ateşin en ölümcül düşmanlarından biri olduğunu hiç düşünmüyor, yanan nargileleri ya da sönmemiş mumlarıyla ahşap evlerinin üzerinde dolaşıyorlar; sanki her ikisi de zararlıymış gibi umursamazca: Görevlileri halı kaplı ve perdeli dairelerde dolaşırken, boruları beslemek için demir kışkaçlarının arasında canlı kömür parçaları taşırlar.”¹⁷⁷

¹⁷⁰ Moltke, *age*, s. 77.

¹⁷¹ Ergin, *age*, C. 3, s. 1185.

¹⁷² Ergin, *age*, C. 3, s. 1184.

¹⁷³ Macfarlane, *age*, s. 354.

¹⁷⁴ Macfarlane, *age*, s. 575.

¹⁷⁵ Moltke, *age*, s. 78.

¹⁷⁶ Ergin, *age*, C. 3, s. 1184.

¹⁷⁷ Pardoe, *age*, C. 2, s. 107-108.

Pardoe, yangınların çok sık görüldüğü İstanbul'da pervasızca kullanımların, bireyler tarafından sürdürülmesinin ya da yetkililer tarafından izin verilmesinin inanılmaz görüldüğünü belirtmiştir. Bunlardan özellikle tandır kullanımına ve çamaşır kurutma sistemine dikkat çekmiştir. Her ikisinin de yangın hadiselerinde önemli bir etken olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

“Tandır birinci sınıf bir ateş iletkenidir. Kömür küllerini örten ahşap çerçeve genellikle çok hafiftir ve onu örten ipek perdeler genellikle pamukla astarlanır ve nadiren de olsa aynı yanıcı maddeyle doldurulur. Tandırın etkisi son derece uyuşturucudur ve bunun sonucunda, tandırın etkisiyle uykuya dalan kişiler ani bir hareketle iskeleti devirir, kendi giysileri ve tandırın örtüleri gizli ateşle temas eder. Basma kaplı kanepeler alevi beslemeye hazırdır ve doğal sonuç ortaya çıkar.

Daha da tehlikelisi, şehrin her yerinde yaygın olan, kış boyunca çamaşır kurutma sistemidir. Yaklaşık üç ayak yüksekliğinde ve arı kovani şeklindeki ahşap çatalardan oluşan bir çerçeve, ısıtılmış kömürle dolu küçük bir mangalın üzerine yerleştirilir ve çamaşırlar bu çerçevenin üzerine, bir giysi diğerinin üzerine atılır ve burada yavaş yavaş kurur ancak çamaşırcı alt kısımlarını nemden arındırmak için doğrudan çıkarmayı ihmal ederse, bunlar tutuşur ve bütün yanan bir kütle hâline gelir.”¹⁷⁸

1842'de İstanbul'u ziyaret eden Avusturyalı kâşif ve seyyah Ida Pfeiffer'in tespitlerine göre de *İstanbul'da evler çok basit ve derme çatma inşa edilmiştir*. O kadar ki hiçbir kapı, hiçbir pencere kapanmamakta ve yerine oturmamaktadır. Ama bütün bunlara rağmen kiralar olağanüstü pahalıdır. Bunun nedeni ise, ahşaptan inşa edilen tüm şehirlerin sürekli maruz kaldığı yangın tehlikesidir. Her ev sahibi, evinin 5 ya da 6 yıl içinde yanacağından korkmakta ve bu süre zarfında anaparasını ve faizini tahsil etmek istemektedir.¹⁷⁹

Charles Macfarlane, uzun zaman önce, yangın nedeniyle bir fırsat ortaya çıktığında sokakların genişletilmesi ve yangınların hızla yayılmasını önlemenin bir yolu olarak her iki veya üç evin arasına tuğla veya taştan dayanıklı bir *bölme duvarın* inşa edilmesi gerektiği yönünde bir imparatorluk fermanı çıkarıldığından bahsetmiştir.¹⁸⁰ Nitekim Charles Macfarlane'in işaret ettiği bu husus, yangınla mücadelede *yangın duvarı* uygulamasıdır. Zira 1233/1818 yılı fermanında, yeni yapılacak binalar arasına çatıdan yüksek “yangın duvarı” inşa edilmesi irade olunmuştur.¹⁸¹ 1845 yılında ise ahşap evler arasına kârgir yangın duvarı yapılarak sokakların genişletilmesi, yanan yerlerin haritalarının yapılması ve diğer işlere bakmak üzere iki mühendis tayin edildiği görülmektedir.¹⁸²

5 Mayıs 1848 tarihli *Ebniye Nizamnâmesi*'nin 11. Maddesi'nde de ahşap ev ve dükkânlar arasına yangın duvarı inşasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Ahşap tarzında dükkân ve ev inşa edecek olanların, yapının iki tarafına yangın duvarları yapmaları; buna güçleri yetmediği takdirde söz konusu duvarı on yapıda bir kere yinelemeleri öngörülmüştür: *Sunûf-ı tebe'a-i saltanat-ı seniyyeden hâne olarak bina ve dükkân bina edenler muktedir olduğu halde tarafeynine çatıdan iki zirâ' irtifânda kârgir duvar yapacaktır. Ve muktedir olmadığı sûrette nihâyet on hâne ve dükkân arasına ol-vechile duvar çekilecektir.*¹⁸³

Charles Macfarlane'in verdiği bilgiye göre, gelinen noktada, yangın duvarı ile ilgili çıkarılan ferman çoktan hükmünü yitirmiş ve evlerin tam olarak daha önce de bulundukları yerlere inşa edilmesine devam edilmiştir. Ayrıca şehirde bulunduğu dönemde bir tek yeni bölme duvarı dahi keşfedememiştir. Ona göre, zaten evlerini ahşaptan, özellikle de güneşte kurumuş ve çıra kadar yanıcı hale gelmiş çam kalaslarından inşa ettikleri sürece böylesi bölme duvarlarının (daha geniş caddelerde bile) yangını kontrol altına alma hususunda pek etkisi olmayacaktır.¹⁸⁴ Yine, 18. yüzyılda Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye dair hatratında belirttiği üzere, *konakların ve büyük evlerin dış duvarları, yüksek ve kârgir olsa da yangının sirayetine bir dereceye kadar mânidir. Zira yapıların kendileri ahşaptır.*¹⁸⁵

Yangınların çıkış nedeniyle ilgili olarak ileri sürülen bir husus da yağmadır. Nitekim yangın esnasında ortaya çıkan kargaşada, terk edilen evlerden değerli eşyaları yağmalamak isteyen bazı grupların yangınlara neden olduğu belirtilmiştir. 1788'de İstanbul'a gelen İspanya Kraliyet Donanma Komutanı Federico Gravina, yangınların sebeplerinden biri olarak şehre dışarıdan gelen yağmacı ayaktağını göstermektedir: *Arnavutlar ve yabancı ayaktağını, felaketten sonra terk edilen evleri soymak amacıyla yangın başlatırlarmış; çünkü kargaşa içinde ve korkuyla herkes yalnızca kendi canını kurtarmaya bakarmış.*¹⁸⁶

Thévenot, askerlerin yağma yapmak amacıyla yangınlara neden olduklarını ileri sürmüştür. Askerlerin, yangını söndürmek için koşuşturan insanların telaşından istifade edebilmek için kasten yangın çıkardıkları ve bu

¹⁷⁸ Pardoe, *age*, C. 2, s. 108.

¹⁷⁹ Ida Pfeiffer, *Doğu'ya Seyahat, İstanbul, Filistin, Mısır*, çev. Şehzâde Şenay Ataç, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023, s. 82.

¹⁸⁰ Macfarlane, *age*, s. 354.

¹⁸¹ Ergin, *age*, C. 2, s. 1091.

¹⁸² BOA, Cevdet Belediye (C.BLD), 38/1854, 8 Temmuz 1845 (3 Receb 1261).

¹⁸³ Ergin, *age*, C. 2, s. 1091-1092.

¹⁸⁴ Macfarlane, *age*, s. 354.

¹⁸⁵ Fuad Carım, *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hâtıratı-Yazar ve Seyyah Jean Chardin'in Anlattığı Kalp Para Ticareti-Comte de Césy Dördüncü Murad Tarafından Atanan Fransız Elçisi*, Berksoy Matbaası, 1965, s. 30.

¹⁸⁶ Federico Gravina, *İstanbul'un Anlatımı*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, YKY Yayınları, İstanbul 2004, s. 69.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

sayede rahatça evleri yağmaladıkları görüşündedir.¹⁸⁷ Dernschwam, Yeniçerilerden başkası yangın söndüremeyeceği için talan yapmak amacıyla askerlerin de yangın çıkarttıklarından bahsetmiştir.¹⁸⁸ Stephan Gerlach da Yeniçerilerin ve acemioğlanların, gözlerine kestirdikleri bir zenginin evini soymak için yangın çıkardıklarını ve bu yangını bahane ederek yağma yaptıklarını belirtmiştir.¹⁸⁹ 19. yüzyıla gelindiğinde seyyah Amicis de yangının her zaman bir kaza olmadığını ve yeniçerilerin yangını söndürme işine mukabil aldıkları maaş için zaman zaman yangını bizzat çıkardıklarını¹⁹⁰ belirtmiştir.

Resim 5. Yangın Mahalline Koşan Düzensiz İtfaiyeciler¹⁹¹

SONUÇ

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin ömrü boyunca, devletin en büyük şehri olma vasfını muhafaza ettiği gibi, sıklıkla ortaya çıkan yangınlardan, zaman zaman da doğal afetlerden geniş çapta zarar görmüştür. Pera, Eyüp, Galata ve Üsküdar'da ciddi tahribata yol açan yangın felaketleri, maddi ve manevi anlamda büyük zararlar ortaya çıkarmıştır.

İstanbul'da meydana gelen yangınlarda halkın haberdar edilmesinde farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun içerisinde; yangın kulelerine kırmızı bayrak asılması, top atışlarının yapılması, davullar çalınması, kaldırımlara sopayla vurulması ve yüksek sesle “Yangın var! Yangın var!” nidalarının atılması yer almaktadır. Bunlar, özellikle gece yarısı çıkan yangınlar esnasında yapıldığında halk üzerinde büyük bir tramvaya da yol açmıştır. İnsanlar sürekli olarak diken üstünde yaşamışlardır. Yabancı seyyahların dikkat çektikleri önemli bir husus da bu olmuştur.

İstanbul'u ziyaret eden yabancı seyyahlar, eserlerinde yangınlara dair yer verirken, çoğu zaman ahşap kullanımının yaygınlığına, sokakların dar ve evlerin bitişik olmasına dikkat çekmişlerdir. Bu durumların da yangınların sık sık çıkmasına ve kısa sürede yayılmasına neden olduğuna değinmişlerdir. İstanbul'da sık sık yangın çıkmasının bir başka nedeni olarak bazı kişisel alışkanlıklara işaret etmişlerdir. Bu alışkanlıkların başında ise mangal kullanımı ve tütün içme (çubuk) gelmektedir.

Ahşap yapıların yangınlar karşısında çok kolay bir şekilde yanması büyük afetlere neden olmasına rağmen bu tür yapılardan neden vazgeçilemediği sorusu akıllara gelmektedir. Bu konuda bazı sebepler öne çıkmaktadır. Bunlar arasında; İstanbul'da ahşap geleneğinin oluşması, ahşap malzemenin daha ucuz olması, ahşap yapıların daha kısa sürede yapılabilmesi, rutubetli İstanbul'da ahşabın daha sağlıklı olması, ahşap yapının tercihinde kârgir binalara göre depreme daha dayanıklı olması ve daha az tehlikeli olması yer almaktadır.

Yangınlara karşı önlem olarak ahşabın yerine kârgir yapı inşası, yangın duvarı yapılması, tulumba teşkilatı oluşturulması gibi girişimlerde bulunulmuştur. Fakat en başta kârgir yapılara geçiş gecikmiştir. İstanbul'da kârgir yapılara dönüşümün gecikmesi ise yangınların daha büyük felaketlerle sonuçlanmasına neden olmuştur.

¹⁸⁷ Thévenot, *age*, s. 58.

¹⁸⁸ Dernschwam, *age*, s. 164.

¹⁸⁹ Gerlach, *age*, s. 571.

¹⁹⁰ Amicis, *age*, s. 254.

¹⁹¹ İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Krt 000440, Erişim: [https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=istanbul&alan=tum_txt&fq\[\]=kunyaAltTurKN_str%3A%22095%22_000440_000440&de mirbas=Krt_000440_000440](https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=istanbul&alan=tum_txt&fq[]=kunyaAltTurKN_str%3A%22095%22_000440_000440&de mirbas=Krt_000440_000440), 26.05.2024, sa. 17:10.

Seyyahlar, yangın sonrası alınan tedbirler ile ilgili olarak bilgi verirken, özellikle bir önceki duruma göre fazla bir şey değişmediğine dikkat çekmişlerdir. 16. yüzyılda yangınlara dikkat çekilirken zayıf görülen tedbirlerin, geliştirilmesi gereken yönlerin, 19. yüzyılda da devam ettiği görülmüştür. Seyyahlar, bu konularda önemli değişiklikler olmamasını, yine benzer hatalara düşülmesini, kurumsallıktan uzak bir anlayışı da eleştirerek önemli değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

EXTENDED ABSTRACT

While Istanbul maintained its status as the largest city of the Ottoman Empire throughout the life of the Ottoman Empire, it suffered extensive damage from frequent fires and, from time to time, natural disasters. Fire disasters that caused serious destruction in Pera, Eyüp, Galata and Üsküdar caused great material and moral damages.

It is seen that different methods are used to inform the public about the fires that occurred in Istanbul. Within this; Hanging red flags on fire towers, firing cannons, beating drums, hitting the pavements with sticks and shouting loudly, "There is fire!" "There is a fire!" exclamations are included. These have also caused great distress to the public, especially when done during fires in the middle of the night. People have always lived on edge. This was another important point that foreign travelers drew attention to.

The buildings, each a work of art, have suffered extensive damage from frequent fires and, from time to time, natural disasters. In this sense, it can easily be said that Istanbul suffered especially from fires. The fire disasters that caused serious destruction in Pera, Eyüp, Galata and Üsküdar caused great material and moral damage, and many people lost their lives. Fires have always been a big nightmare for Istanbul. Because of their frequent occurrence, they left deep marks on the appearance and minds of the people of Istanbul.

While foreign travelers who visited Istanbul included fires in their works, they often drew attention to the prevalence of the use of wood, the narrowness of the streets and the fact that the houses were adjacent. They mentioned that these situations cause fires to break out frequently and spread in a short time. They pointed out some personal habits as another reason for frequent fires in Istanbul. The most important of these habits are barbecue use and tobacco smoking (chopsticks).

Although wooden structures burn easily in the face of fire, causing major disasters, the question comes to mind why such structures cannot be abandoned. Some reasons stand out in this regard. Among these; There is a wooden tradition in Istanbul, wooden materials are cheaper, wooden buildings can be built in a shorter time, wood is healthier in humid Istanbul, and the choice of wooden buildings is that they are more earthquake resistant and less dangerous than masonry buildings.

In this study, an analysis was made on the fight against fires in Istanbul, based on travel books from different dates. Foreign travelers who visited the Ottoman geography on different dates often drew attention to the disasters that affected this geography. As a matter of fact, fires, one of these, occupied the subconscious of the public and the state as a threat until the mid-20th century. Therefore, foreign travelers opened a special title for fires in the sections of their works about Istanbul and discussed this subject from various aspects. In this context, they included the reasons for the fires that occur frequently in Istanbul, the reporting methods, their destruction, the damage caused and the measures taken. The approach of the Ottoman authorities and the public to these fires, which were very effective in the city; They also evaluated the attitude, behavior and actions of the officers responsible for fire extinguishing. At this point, based on the observations of foreign travelers who visited Istanbul and included fire disasters in their works, an attempt was made to examine the causes of Istanbul fires, the methods of reporting them, some measures taken and their effects on people. By using travelogue examples from different centuries, it is aimed to observe the changes in fire fighting over time, to examine the positive or negative developments, and to evaluate the results obtained from the measures taken. The approach of the state and relevant officials according to periods and the attitude of the public on this issue were also evaluated.

When a fire broke out, watchtowers such as Galata and Beyazıt immediately took action and warned the public and authorities. There were also some practices on the streets. Travelers gave extensive space to these. In particular, examples of these were hitting the pavement stones with sticks to wake up sleeping people, beating drums and firing cannons. Since all these mostly happened at night, people who were suddenly woken up by loud noises and shouts were naturally terrified and experienced great fear. This left deep marks on people's psychology.

When the fire was reported, especially in large fires, the Grand Vizier and the Janissary Chief were also ordered to immediately go to the scene of the fire and take the necessary precautions. In fact, it was seen that the Sultan was at the scene of the fire with these officials on many occasions. Those who were seen to be negligent during and after the fire were punished.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

The question of why wooden structures are not abandoned despite the fact that they burn very easily in the face of fires and cause great disasters comes to mind. Some reasons stand out in this regard. These include; the formation of a wooden tradition in Istanbul, the cheaper wooden material, the ability to build wooden structures in a shorter time, the healthier nature of wood in humid Istanbul, the preference for wooden structures being more resistant to earthquakes and less dangerous than masonry buildings. However, travelers criticized the widespread use of wood in the construction of buildings and houses, the narrow streets and the irregular construction of houses, and stated that these were also important factors in the growth of fires.

Before the organization of firefighting services in the Ottoman Empire, it is seen that there was a practice of storing materials such as axes, buckets, ladders and shovels in certain places and using them randomly by the public when a fire broke out. Again, sometimes the fire was abandoned to its fate by demolishing the surrounding buildings.

All of this shows that until the invention of the pump, firefighting in the Ottoman Empire was carried out with primitive methods for a long time. The main materials used were buckets, ropes, hooks and axes. The officers who had these materials only tried to prevent the fire from spreading. Because it is also a fact that the Janissaries lacked technical knowledge and effective firefighting vehicles. Again, it is not difficult to guess that pouring water carried by the extinguishers in buckets on the fire would not be enough in a large fire. Therefore, during this period, there was a struggle to keep the damage of the fire to a minimum.

The fundamental development in firefighting efforts in the Ottoman Empire was the Firefighters' Guild, which was established in the early 18th century. Indeed, upon the proposal of Grand Vizier Nevşehirli Damad İbrahim Pasha, who was known for his fondness for art and technology, and the approval of Sultan Ahmed III, the Firefighters' Guild was established in 1720 with soldiers selected from the novice guild. Foreign travelers who visited Istanbul also drew attention to various issues regarding the firefighting organization and the work carried out by the firefighters during the fire. In addition to the inadequacy of the infrastructure in the firefighting organization, they also explained that the firefighters, who were initially thought of as saviors and expected to serve in that direction, eventually served other purposes and acted in a self-interested relationship. They stated that this situation both put the public in a difficult situation and constituted an obstacle to preventing fires.

Although the work of responding to fires in Istanbul became more organized with the invention of the fire pump and the establishment of the fire brigade, the fire pumpers, like the Janissaries, began to deteriorate over time and abuse their duties, which hindered development. Apart from behaviors such as looting and theft, they also tended to extort people. They tended not to go to the fires of the neighborhoods from which they could not collect tribute; they tended to deliberately start fires by setting fires and to extinguish the fires they started for a fee.

As precautions against fires, attempts have been made such as building masonry structures instead of wood, building fire walls, and establishing a pump system. However, the transition to masonry buildings was delayed in the first place. The delay in the conversion to masonry buildings in Istanbul caused fires to result in greater disasters. While giving information about the measures taken after the fire, travelers pointed out that not much had changed compared to the previous situation. While attention was drawn to fires in the 16th century, it was observed that the measures that were considered weak and the aspects that needed improvement continued in the 19th century. Travelers made important evaluations, criticizing the lack of significant changes in these issues, making similar mistakes, and an understanding far from institutional.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Belediye (C.BLD), 61/3038, 7 Eylül 1782 (29 Ramazan 1196).

BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (İ.MVL), 96/2008, 21 Mayıs 1847 (5 Cemaziyelahir 1263).

BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT.), 307/18127, 1227/1813.

BOA, Cevdet Belediye (C.BLD), 49/2405, 28 Ocak 1818 (20 Rebiülevvel 1233).

BOA, İrade-i Dahiliye (İ.DH.), 28/1342, 22 Aralık 1840 (27 Şevval 1256).

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler (TS.MA.d.), 10457, 18 Eylül 1781 (29 Ramazan 1195).

BOA, Ali Emiri, I. Abdülhamid (AE.SABH.I.), 157/10517, 20 Eylül 1785 (16 Zilkade 1199).

BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Maliyeden Müdevver Evrakı (TS.MA.e.)*, 609/30, 1200/1786.

BOA, *Hatt-ı Hümayun (HAT.)*, 1658/21, 9 Eylül 1848 (10 Şevval 1264).

BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT.)*, 147/23, 11 Eylül 1848 (12 Şevval 1264).

BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT.)*, 147/59, 12 Eylül 1848 (13 Şevval 1264).

BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT.)*, 147/22, 11 Eylül 1848 (12 Şevval 1264).

BOA, *Dîvân (Beylikçi) Kalemi Mühimme Defterleri, (A. DVN.MHM.)*, 6/37, 13 Eylül 1848 (14 Şevval 1264).

BOA, *Cevdet Belediye (C.BLD)*, 38/1854, 8 Temmuz 1845 (3 Receb 1261).

2. Süreli Yayınlar ve Kaynak Eserler

Abdurrahman Şeref, “Bab-ı Âli Harîkleri”, *TOEM*, S. 7, 1 Nisan 1327/14 Nisan 1911, s. 446-450.

Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. 2-12, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1309.

Ahmet Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütî*, C. 7, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1290.

Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. 1-3, Yeni Yazıya Aktaran: Ahmet Hezarfen, İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları Eski Yazıdan Yeni Yazıya-1, 1999.

İkdam, S. 8988, 26 Receb 1340/25 Mart 1922.

Münif Paşa, “Harîk-i İstanbul”, *Mecmua-i Fünun*, S. 3/28, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, İstanbul 1281, ss.148-156.

Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Asım Efendi 1-3 (1071-1141/1660-1749)*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Tarih-i Şanizâde*, C. 2, İstanbul 1281-1284.

Takvim-i Vekayi, S. 214, 3 Ocak 1841.

Takvim-i Vekayi, S. 303, 20 Eylül 1848.

Takvim-i Vekayi, S. 303, 21 Temmuz 1846-3.

Takvim-i Vekayi, S. 356, 7 Kasım 1847.

Takvim-i Vekayi, S. 392, 19 Ekim 1848.

Takvim-i Vekayi, S. 397, 28 Aralık 1848.

3. Diğer Kaynaklar

AKYILDIZ, Ali, “Haremi ve Hanedanı Yazmak: Tespitler, Problemler, Teklifler”, *Osmanlı Tarihçiliğine Yön Veren Konuşmalar*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021, ss. 161-163.

AKYILDIZ, Ali, *Yapay Tarihin Esirleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

AMİCİS, Edmondo De. *İstanbul*, çev. Sevinç Tezcan Yanar, Pegasus Yayınları, İstanbul 2009.

AND, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul, Kent-Saray-Günlük Yaşam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2023.

AYAŞLI, Münevver, *Rumeli ve Muhteşem İstanbul*, Timaş Yayınları, İstanbul 2024.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lügati, İstanbul 2011.

BARATTA, Antonio, *1831 İstanbul*, çev. Akif Tunç, Liman Yayınevi, Ankara 2021.

BASSANO, Luigi, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

BAYRAM, Ümmügülsüm Filiz, “On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Vekayinamelerinde İstanbul Yangınları”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, S. 03/20, 2019, ss. 332-353.

BLOUNT, Henry, *Doğu Akdeniz'e Yolculuk (1634)*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2010.

BUSBECG, Ogier Ghiselin De, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul t.y.

CASTİ, Giovanni Battista, *Bir İstanbul Seyahati 1788*, çev. Akif Tunç, Cinius Yayınları, İstanbul 2019.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

CARIM, Fuad, *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hâtıratı-Yazar ve Seyyah Jean Chardin'in Anlattığı Kalp Para Ticareti-Comte de Césy Dördüncü Murad Tarafından Atanan Fransız Elçisi, Berksoy Matbaası, 1965.*

CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler*, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul 1963.

CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

CHARDİN, Jean, *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran, 1671-1673*, çev. Ayşe Meral, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

CORBUSİER, Le, *Şark Seyahati, İstanbul 1911*, çev. Alp Tümertekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

CRAVEN, Elizabeth Lady, *Kırım'dan İstanbul'a Yolculuk*, çev. Asaf Veziroğlu, Dorlion Yayınları, Eskişehir 2024.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Seyahat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 7-9.

DERNSCHWAM, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-i Belediye*, C. 1-3, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul 1995.

ERSOY, Ahmet A. ve K. Mehmet Kentel, "Kül Panorama": Adli Pratikler, Fotoğraf ve 1870 Beyoğlu Yangını", in Çiğdem Kafescioğlu, K. Mehmet Kentel, M. Baha Tanman, *Tam Yerinden: İstanbul'a Panoramik Bakışın Tarihi*, Pera Museum, İstanbul 2023, ss. 170-187.

GALLAND, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, I, Şerhlerle Yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

GENÇ, Safinur, *Hollandalı Seyyah Pieter Van Woensel'in Gözünden Osmanlı İmparatorluğu*, Yenyüz Yayıncılık, Ankara 2024.

GERLACH, Stephan, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, C. 2, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

GRAVİNA, Federico, *İstanbul'un Anlatımı*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

HAMSUN, Knut ve Hans Christian Andersen, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*, çev. Banu Gürsaler-Syvetsen, YKY Yayınları, İstanbul 2024.

HEBERER, Michael, *Osmanlı'da Bir Köle*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

HENRY Blount, *Doğu Akdeniz'e Yolculuk (1634)*, çev. Dilek Berilgen Cenkçiler, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2010.

HORNBY, Lady, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, çev. Kerem Işık, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

KAY, James Ellsworth De, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, çev. Serpil Atamaz Hazar, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.

KILIÇ, Abdurrahman, *İstanbul Yangın Kuleleri ve Çığırtkanları*, Yem Yayınları, İstanbul 2019.

KILIÇ, Abdurrahman, "Patlıcan Yangınları", *Yangın ve Güvenlik Dergisi*, S. 177, 2015, ss. 1-2.

KUZUCU, Kemalettin, *Bâbîâlî Yangınları ve Sosyo-ekonomik Etkileri (1808-1911)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2000.

KUZUCU, Kemalettin, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı*, C. 5, Ankara 1999, ss. 687-699.

KUZUCU, Kemalettin, "Széhenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14, İstanbul 2006, ss. 31-52.

LUBENAU, Reinhold, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

MACFARLANE, Charles, *Türkiye'nin Durumunu İncelemek Üzere 1847 ve 1848 Yıllarında Yapılan Bir Yolculuğun Raporu, Türkiye ve Yazgısı*, çev. Fahri Yıldırım, Abis Yayınları, Ankara 2023.

MANTRAN, Robert, *16. ve 17. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. M. A. Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul 1991.

MARTİN, Guillaume, *İstanbul'a Seyahat*, çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul 2007.

MİCHAUD, J.F. ve J. J. F. Poujoulat, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830*, çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2014.

MOLTKE, Feldmareşal Helmuth von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.

NAÇOV, Nikola, *Bursa'ya Gidiş ve Dönüş*, çev. Hüseyin Mevsim, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.

NALÇACI, Nida N., "İstanbul'un Tarihsel Kaynakları Olarak Seyahatnameler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 16/8, 2010, ss. 523-562.

NEAVE, Dorina L., *Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim*, çev. Neşe Akın, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020.

OLİVIER, Guillaume Antoine, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, çev. Oğuz Gökmen, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1977.

ORTAYLI, İlber, "19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyahatnameleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 03/47, 1992: 271-27.

PARDOE, Julia, *Sultanlar Şehri İstanbul ve Türklerin Ev İçi Davranışları*, C. 1-2, çev. Samir Müftüoğlu, Dorlion Yayınları, Ankara 2024.

Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, 16. Yüzyıl'da Türkler'e Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları, çev. Fuad Carım, Güncel Yayıncılık, İstanbul 1996.

PFEİFFER, Ida, *Doğu'ya Seyahat, İstanbul, Filistin, Mısır*, çev. Şehzâde Şenay Ataç, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023.

RACZYNSKI, Edward, *1814'de Dersaadet ve Çanakkale'ye Seyâhat*, çev. Kemal Turan, Köprü Kitapları, İstanbul 2019.

SCHWEİGGER, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

SEYYİD HASAN MURADÎ, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*, haz. Recep Ahıskalı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

SLOT, B. J., "The Fires in Istanbul of 1782 and 1784 According to Maps and Reports by Dutch Diplomatic Representatives", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, 1976, ss. 47-66.

SMİTH, Albert Richard, *İstanbul'da Bir Ay*, çev. Mehmet Şerif Erkek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

ŞAHİN, Gürsoy, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, Gökkuşbu Yayınevi, İstanbul 2017.

ŞİRİN, İbrahim, "Seyahatnamelerin Sosyo- Ekonomik, Sosyo-kültürel ve Düşünce Tarihi Yazımındaki Yeri ve Önemi", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.14, 2012, ss.101-112.

THÉVENOT, Jean, *Thévenot Seyahatnamesi*, çev. Ali Berktaş, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

TOTT, Baron De, *18. Yüzyılda Türkler ve Tatarlara Dair Hâtıralar*, çev. Mehmet R. Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser 89, İstanbul t.y.

TOURNEFORT, Joseph de, *Tournefort Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, çev. 1. Kitap Ali Berktaş, 2. Kitap Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

ÜNAL, Fatih vd., *İstanbul Seyahatnamesi, 19. Yüzyılda Rus Seyyahlarla Osmanlı Topraklarına Yolculuk*, Kronik Yayınları, İstanbul 2022.

ÜNVER, Süheyl, "İstanbul'un İlk Yangın Kulesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, 7/9, İstanbul 1971, ss. 36-40.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA YANGINLAR ÜZERİNE YABANCI SEYYAHLARIN GÖZLEMLERİ: NEDENLER, HABER VERİLME USULLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

ÜREKLİ, Fatma, “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16, İstanbul 2010, ss. 101-130.

WALSH, Robert, *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul’u*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021.

WITTMAN, William, *Osmanlı’ya Yolculuk 1799-1800-1801*, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011.

YILMAZ, Özgür, “Mahalli Tarih Kaynağı Olarak Seyahatnameler: Örnek Çalışmalar, Yöntem ve Yaklaşımlar”, *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, Ed. M. Çağatay Özdemir, Yunus Emre Tekinsoy, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2016.

ZEYDAN, Corci, *İstanbul’a Seyahat*, çev. Mustafa Özcan, önsöz ve notlar: Muhammed Harb, Ark Kitapları, İstanbul 2012.

Üreten; James Robertson & Felice Béato, 1856, Beyoğlu, İstanbul, SALT Araştırma, Erişim: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194222>, 26.05.2024, sa. 16:50.

Üreten: Guillaume Berggren, 1875, Beyoğlu, İstanbul, SALT Araştırma, Erişim: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194264>, 26.05.2024, sa. 16:55.

İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Krt 004543, Erişim: https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=yang%C4%B1n&alan=tum_txt_004543_004543&demirbas=Krt_004543_004543, 26.05.2024, sa. 17:00.

İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Krt 005652, Erişim: https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=yang%C4%B1n&alan=tum_txt_004543_004543_004543_004543&demirbas=Krt_005652_005652, 26.05.2024, sa. 17:05.

İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Krt 000440, Erişim: [https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=istanbul&alan=tum_txt&fq\[\]=kunyaAltTurKN_str%3A%22095%22_000440_000440&demirbas=Krt_000440_000440](https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=istanbul&alan=tum_txt&fq[]=kunyaAltTurKN_str%3A%22095%22_000440_000440&demirbas=Krt_000440_000440), 26.05.2024, sa. 17:10.

	
GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>